

Factori de risc în evoluția mediului rural din România

Ioan Mihăilescu

Universitatea București

Studiul face o diagnoză a stării actuale a satului românesc centrată pe următoarele dimensiuni: scăderea nivelului de educație a copiilor din mediul rural; diferențe mari de acces la mijloacele moderne de educație și la tehnologiile informației și comunicației. S-au avut în vedere, de asemenea, cauzele declinului învățământului rural: declinul demografic, sărăcia, revenirea la agricultura de subzistență, scăderea motivării pentru învățare, degradarea infrastructurii școlare, lipsa personalului didactic calificat, politici sociale deficitare. În atenție ne-au stat consecințele declinului învățământului rural, cum sunt: diminuarea șanselor de dezvoltare locală, șomaj latent de proporții mari, apariția unor centuri suburbane mizere, acumularea unor potențiali de devianță socială, creșterea decalajelor sociale etc. Studiul se încheie cu sugerarea unor politici agricole pentru mediul rural.

Starea actuală a mediului rural din România

Starea actuală a învățământului din mediul rural

Situația învățământului din mediul rural în ultimele două-trei decenii generează serioase îngrijorări. Învățământul rural a fost mereu relativ defavorizat comparativ cu învățământul din mediul urban. Diferențele mari între cele două medii au început să se reducă simțitor odată cu reforma „Haret”; această tendință a continuat până spre mijlocul anilor '70 când s-a declanșat un nou proces de adâncire a diferențierilor. Decalajele dintre urban și rural, în ceea ce privește învățământul, s-au

mărit rapid în perioada de după 1990. Dinamica învățământului în mediul rural nu pare a fi legată de un anumit tip de regim politic. Dezvoltarea învățământului rural a cunoscut cea mai puternică dinamică în regimul capitalist și a continuat și în primele decenii ale regimului comunist. Declinul învățământului rural a început în ultimele decenii ale regimului comunist și a continuat într-un regim tendențial capitalist. Se pare că în acest domeniu avem de a face cu cicluri istorice de lungă durată, ce scapă controlului regimurilor politice, nu atât ca procese fatale, ineluctabile, ci mai ales ca sferă de preocupări și de intervenții.

Satele din România sunt de o mare diversitate în ceea ce privește nivelul economic, cultural și educațional. Nu se pot

face afirmații tranșante valabile pentru toate colectivitățile rurale. Decalajele educaționale locale pot fi măsurate și se poate face și o cartografiere amănunțită a zonelor deficitare sau favorizate din punct de vedere educațional. Dincolo de această diversitate locală, în mediul rural se pot constata câteva procese mari, decelabile chiar dintr-o simplă analiză a statisticilor naționale.

Scăderea nivelului de școlarizare a copiilor din mediul rural. Nivelul de școlarizare poate fi măsurat prin numărul anilor de școală absolviți de o persoană. Din acest punct de vedere, nivelul de școlarizare a copiilor din mediul rural se reduce la școala generală la majoritatea celor din această categorie. Rata școlarizării în învățământul postgimnazial este mai mare în localitățile în care există un liceu.

Prăbușirea accesului tinerilor din mediul rural la învățământul superior. Acesta este un fenomen de mai lungă durată. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX, accesul tinerilor din rural la învățământul superior a crescut rapid. Acest proces poate fi constatat și prin simplul fapt că mulți dintre cei mai importanți creatori din domeniile științei și culturii din România, din acea perioadă, provin din mediul rural. Regimul comunist a încurajat în primele decenii ale existenței sale acest proces. Desigur că, între anii 1950-1960, au fost folosite și pârgii ideologice și politice pentru a facilita accesul la învățământul superior al celor din familiile rurale sărace sau din mediile muncitorești. La începutul anilor '70, când mecanismele extraeducaționale de acces în învățământul superior au fost abandonate, ponderea studenților proveniți din mediul rural, în totalul studenților, ajunsese la 50 la sută. La sfârșitul anilor '70 și în anii '80, accesul

tinerilor din mediul rural în instituțiile de învățământ superior a scăzut dramatic. În ultimii ani ai regimului comunist, ponderea studenților proveniți din acest mediu, în totalul studenților, a scăzut sub 25 la sută. Problema a fost semnalată în cercetările sociologice din acea vreme. Ea a fost recunoscută și la nivel politic, dar nu au fost luate măsuri corective. După 1990, scăderea accesului tinerilor din mediul rural s-a accelerat, ajungându-se ca, pe ansamblul învățământului superior, ponderea tinerilor din rural să fie mai mică de 5 la sută, iar în unele universități sub un procent. Problema a fost semnalată în numeroase cazuri de specialiști în domeniul educației. În anul 2002, această problemă a devenit evidentă și pentru nespecialiști. Programul guvernamental de sprijinire a tinerilor din mediul rural prin burse de stat a avut un impact mult mai mic decât se aștepta. Și acest lucru s-a întâmplat nu din lipsă de fonduri sau de voință politică ori din nepriceperea gestionării programului, ci datorită inexistenței în universități a posibililor beneficiari ai acestui program. Multe universități nu au folosit decât un număr mic de burse pentru că nu existau tineri de proveniență rurală care să beneficieze de acestea. Programul guvernamental de burse pentru tinerii din mediul rural reprezintă un mijloc foarte important de asigurare a egalității șanselor de acces la învățământul superior. Realizarea parțială nu semnifică faptul că acest program nu este bun, ci doar că oportunitățile pe care el le oferă sunt tardive. Ele intervin când deja este prea târziu. Pentru a fi eficient, un asemenea program trebuie să susțină accesul la educație al copiilor din mediul rural începând cu școala generală și continuând cu liceul.

Un program similar de sprijinire a tinerilor din mediul rural, inițiat de Universitatea

din București în anul 2000, a fost realizat în proporție de mai puțin de 10 la sută. Explicația este aceeași: și Universitatea din București a intervenit prea târziu în cariera școlară a acestora. Este interesant că apelurile Universității din București adresate inspectoratelor școlare județene în a recomanda absolvenți de liceu proveniți din mediul rural, care să beneficieze de un program de susținere din partea universității (bursă de studii, cămin gratuit, ajutoare sociale), nu au primit răspunsuri. Ulterior s-a constatat că inspectoratele solicitate nu au putut identifica beneficiarii care să corespundă criteriilor stabilite de Universitatea din București. Și această experiență întărește convingerea că intervenția în cariera școlară a tinerilor din mediul rural trebuie făcută cât mai timpuriu posibil.

Creșterea ratei abandonului școlar. În multe cazuri, școala generală este începută, dar nu este terminată, copiii întrerupând studiile după ciclul primelor patru clase sau chiar mai repede. În general, abandonul școlii este definitiv, puțini copii reluând studiile după o perioadă de întrerupere.

Creșterea ratei analfabetismului relativ și absolut. Chiar dacă frecventează câțiva ani de școala sau parcurg întregul ciclu primar, mulți copii nu dobândesc deprinderile minimale de a citi și a scrie. În același timp, crește îngrijorător rata analfabetismului absolut – copiii complet neșcolarizați. Același fenomen a început să se constate și în unele zone muncitorești, puternic defavorizate în urma declinului industrial.

Creșterea analfabetismului în zonele rurale izolate. Analfabetismul nu a fost niciodată complet eradicat în localitățile rurale izolate. Totuși, în ultimii ani, acesta tinde să ia proporții caracteristice perioadelor de început ale dezvoltării învă-

țământului rural. În unele localități, școlile au dispărut din lipsa de profesori. Numărul copiilor de vârstă școlară este foarte mic încât, parțial, sunt valabile argumentele că funcționarea unei școli cu un număr foarte mic de elevi nu este rentabilă. Deplasarea copiilor spre localitățile mai mari unde există școli e dificilă din cauza lipsei mijloacelor de transport sau din imposibilitatea accesului în perioadele cu ploii abundente sau cu căderi mari de zăpadă. Criteriile de eficiență economică nu pot fi folosite drept argument pentru o resemnare fatalistă în fața unei pretinse inevitabilități a analfabetismului în localitățile rurale mici și izolate. Există și alte mijloace de intervenție.

Discrepanțe mari în accesul la mijloacele moderne de educație și la tehnologiile informației și comunicației. Laboratoarele școlare în mediul rural sunt o raritate; materialele didactice sunt învechite sau inexistente. Tehnologiile informației și comunicației au pătruns puțin în mediul și în școlile rurale. Accesul la aceste tehnologii și capacitatea de a le folosi sunt elemente esențiale pentru procesul de educație și pentru formarea forței de muncă. Investițiile publice pentru tehnologia informației și a comunicației s-au concentrat îndeosebi în liceele din zonele urbane. Bugetele colectivităților locale sunt insuficiente pentru a realiza asemenea investiții. Acolo unde anumite dotări există, ele au fost făcute cu eforturi mari din partea profesorilor și părinților. Numărul familiilor din mediul rural care posedă un calculator este nesemnificativ comparativ cu situația familiilor din mediul urban. Decalajele din acest domeniu tind să se accentueze tot mai mult, având în vedere ritmul rapid de creștere a utilizării tehnologiilor informației și comunicației în mediul urban și posibilitățile reduse ale

colectivităților rurale de a face față acestui proces.

Accentuarea decalajelor în ceea ce privește calitatea școlarizării în mediile rural și urban. Lumea rurală este polarizată sub aspectul calității programelor educaționale oferite. Există localități care asigură o calitate relativ bună a școlarizării (uneori peste media națională sau peste nivelul unor școli urbane). Este cazul școlilor ce dispun de profesori calificați și competenți, pasionați de activitatea lor și care compensează prin eforturi proprii deficitul de finanțare și dotările materiale. În multe sate, școlile nu dispun de un personal didactic calificat. Procesul educațional se realizează la parametri scăzuți, iar nivelul pregătirii elevilor este scăzut. Din acest motiv, rata eșecurilor acestor copii la examenele de admitere în liceu este mare; cariera școlară se sfârșește odată cu terminarea școlii generale.

Cauze ale declinului învățământului rural

Declinul învățământului rural se datorează acțiunii unor factori din interiorul și din exteriorul comunităților rurale, acțiunii unor factori de lungă durată și a unora care au intervenit relativ recent. Acțiunea acestor factori se combină, în forme diferite, la nivelul comunităților rurale, ceea ce face ca situația învățământului rural să fie foarte diferită de la o zonă la alta și chiar de la o localitate la alta. Din multitudinea acestor factori i-am reținut pe cei mai răspândiți și pe cei cu influența cea mai mare.

Declinul demografic. Acesta este un proces general care acționează atât în mediul rural, cât și în mediul urban și care se manifestă în majoritatea țărilor dezvoltate.

Deși România este o țară cu un nivel economic scăzut, face totuși parte din categoria țărilor dezvoltate în ceea ce privește comportamentele demografice și familiale. Unele țări capitaliste dezvoltate, în care declinul demografic a intervenit în urmă cu câteva decenii, au reușit, temporar, să mențină relativ constante volumele demografice totale prin primirea masivă de imigranți. Mulți ani, această politică a fost convenabilă din mai multe puncte de vedere: demografic (se compensau deficitul de spor natural); economic (se compensau deficitul de forță de muncă, mai ales în sectoarele muncii necalificate, slab calificate sau considerate penibile); se susțineau perioadele de expansiune economică când era nevoie de forță de muncă suplimentară, ce putea fi ușor disponibilizată în perioadele de stagnare sau de recesiune economică, fără a se provoca problemele legate de un număr mare de șomeri); politic (nelimitarea imigrațiilor era în concordanță cu declarațiile politice sau cu reglementările naționale sau comunitare privind libera circulație a persoanelor). Numărul imigranților a crescut foarte rapid în unele țări, fapt care a generat o serie de probleme sociale de mare complexitate ce au luat prin surprindere multe segmente sociale din țările respective, deși ele fuseseră anticipate de către demografi și sociologi. Politicile bazate pe imigrații masive au început să fie privite cu scepticism sau chiar respinse de unele formațiuni politice. Imigrațiile masive au provocat șocuri culturale și tensiuni intracomunitare. Sentimentele de xenofobie au început să se extindă în toate categoriile sociale. Această stare de fapt a fost valorificată de unele formațiuni politice de dreapta care au formulat politici antiimigraționiste evidente. În unele țări s-a ajuns la adevărate fracturi sociale în raport cu

politica față de imigrații. Admițând ideea că sentimentele xenofobe provocate de imigrații au fost, în parte, manipulate sau exagerate de către formațiuni politice extreme, rămâne totuși problema numărului relativ mare de alegători care, în Italia, Austria, Franța, Olanda, au votat pentru aceste formațiuni.

România nu poate să-și rezolve deficitul demografic pe seama imigrațiilor. Dimpotrivă, ea este o țară cu o emigrație masivă, care pierde anual resurse importante pentru dezvoltarea internă. În general, pleacă populația tânără, cu un nivel superior de calificare.

În mediul rural, în mod tradițional, natalitatea era mult mai ridicată decât în mediul urban. Numărul mediu de copii pe familie era aproape dublu față de familiile din mediul urban. În a doua jumătate a secolului XX, mai mult de jumătate din creșterea demografică urbană a fost asigurată pe baza sosirilor din mediul rural. În unele sate, migrațiile au fost atât de puternice, încât au afectat capacitatea de supraviețuire a comunității. Comunitățile rurale au cunoscut evidente fenomene de „îmbătrânire”, de creștere rapidă a ponderii populație vârstnice. În consecință, rata natalității a început să scadă rapid în multe colectivități rurale. După 1990, România a cunoscut un proces masiv de ruralizare, de revenire la sate a celor care migraseră anterior spre industriile urbane. Declinul sau prăbușirea unor sectoare industriale a dus la creșterea rapidă a șomajului. Retrocedarea unor terenuri agricole a oferit celor aflați în această situație posibilitatea de supraviețuire prin subzistență. Cei reveniți în sate preluaseră deja din perioada activității lor urbane unele modele demografice pe care le-au reprodus în comunitatea în care au revenit (număr mic de copii). A doua categorie importantă care s-a mutat de la oraș la sat este formată

din pensionari. Aceștia nu mai contează din punctul de vedere al natalității. Perioada fertilă a femeilor este în aproape toate cazurile încheiată. A treia categorie importantă este reprezentată de familiile cu statut economic ridicat sau, cel puțin, peste medie, care și-au construit locuințe secundare sau chiar reședințe principale în localitățile rurale din zonele periurbane ale marilor orașe. Aceștia sunt, în general, ruși de comunitățile în care s-au instalat, fără a participa la viața socială locală. Din punct de vedere demografic, nici această nouă categorie nu contează. Natalitatea lor este, în general, scăzută, iar copiii acestora nu intră în sistemul de învățământ local. Așa cum România nu-și poate compensa deficitul demografic pe baza imigrațiilor, nici comunitățile rurale nu pot conta pe acest factor.

Scăderea demografică din sate a fost atât de puternică, încât s-a diminuat dramatic sau a dispărut complet populația de vârstă școlară. În unele sate nu mai există elevi, iar școlile sunt părăsite. În alte sate, numărul foarte mic de elevi pune probleme serioase în ceea ce privește rentabilitatea menținerii unei școli. La această situație s-au găsit răspunsuri diferite: transportul cu mijloacele oferite de inspectoratele școlare sau de administrația locală (elevii din satele fără școli sunt deplasați zilnic spre localitățile cele mai apropiate care dispun de școlile necesare; este o soluție care se dovedește a fi, pentru moment, puțin practică); deplasarea zilnică a copiilor, pe jos (în perioadele cu intemperii, de regulă, frecventarea școlii înțează); neșcolarizarea copiilor (în condiții de sărăcie aceasta este soluția cea mai ieftină, cel puțin pentru moment; ulterior, analfabetismul devine foarte costisitor). O redresare demografică a mediului rural este puțin probabilă pe termen scurt și mediu. Este necesar să se găsească soluții în

condițiile unui declin demografic de lungă durată.

Sărăcia. În mod obișnuit, sărăcia este asociată cu subeducația sau cu analfabetismul. Aparent, acest factor nu ar trebui să aibă o influență atât de mare în condițiile în care învățământul general este gratuit. Este adevărat că statul, prin bugetele naționale sau locale, acoperă o parte importantă a cheltuielilor instituționale de școlarizare. În unele sate, chiar și aceste cheltuieli instituționale sunt acoperite cu greu. Într-o comunitate cu populație săracă și bugetul local este sărac. Multe primării nu dispun de sumele necesare pentru acoperirea cheltuielilor de menținere a școlii; nici nu se mai pune problema unor lucrări importante de reparații sau de noi investiții în clădiri sau în echipamente școlare.

Pe lângă costurile instituționale, școlarizarea implică și o serie de costuri familiale. Sunt comunități în care familiile nu dispun de resursele necesare acoperirii acestor cheltuieli. Gospodăriile agricole sunt, în bună parte, concentrate pe autosubsistență. Produsele obținute din exploatarea pământului sau din creșterea animalelor sunt folosite, în principal, pentru autoconsum (din acest punct de vedere, starea de sărăcie extremă este mai puțin prezentă în mediul rural comparativ cu unele categorii foarte sărace de populație urbană). Chiar atunci când există excedente în producția agricolă, acestea se valorifică greu (prețuri neatractive, sisteme de achiziții deficitare, nesiguranța în ceea ce privește posibilitățile de desfacere a produselor agricole etc.). Această conjunctură face ca veniturile bănești ale multor familii de la sate să fie foarte reduse și insuficiente chiar pentru acoperirea nevoilor vitale ale familiei sau pentru plata taxelor și impozitelor. Școlarizarea copiilor este astfel sacrificată.

Influența sărăciei devine și mai vizibilă odată cu intrarea copiilor în învățământul liceal. În ultimele trei decenii, pregătirea pentru intrarea în liceu, parcurgerea liceului, examenul de bacalaureat și pregătirea pentru admiterea la facultate au fost pervertite de apariția unui sistem paralel de învățământ: sistemul meditațiilor. După 1990, odată cu creșterea posibilităților de acces în licee și în învățământul superior, era de așteptat ca sistemul meditațiilor să se restrângă. Dimpotrivă, el s-a amplificat și mai mult și a devenit mai vizibil (este practicat în mod deschis, fără reticențele din perioada comunistă). Sistemul meditațiilor s-a dezvoltat din cauza unor deficiențe ale sistemului de învățământ și, ca urmare, a unor acțiuni concertate ale multor profesori. Programele școlare au devenit tot mai dificile, încât nu mai pot fi asimilate de un elev mediu și, cu atât mai puțin, de un elev slab. Ideea că accesul la liceu sau la facultate nu mai poate fi asigurat doar de pregătirea școlară formală a început să fie considerată ca absolut evidentă. Ea a fost insistent alimentată de mulți profesori care dispuneau de o sursă importantă de venituri din meditații. Încercările Ministerului Educației și Cercetării de a zdruncina sistemul meditațiilor a avut efecte relativ modeste. Se pare că sistemul este foarte bine înrădăcinat și susținut de un număr mare de profesori. Mulți părinți se lasă convinși de „logica” acestui sistem de teama de a nu compromite șansele de acces în liceu sau în universitate ale copiilor lor. Sistemul meditațiilor este foarte costisitor. Familiile sărace nu pot acoperi asemenea costuri. Promovarea cu insistență a ideii că accesul în liceu și în universitate nu este posibil sau are șanse minime fără meditații a ajuns un element de descurajare a aspirațiilor familiilor sărace în ceea ce privește continuarea studiilor de către copiii lor. Această situație se regăsește

la nivelul tuturor categoriilor sociale care trăiesc în condiții de sărăcie.

Revenirea la agricultura tradițională. Retrocedarea pământurilor în mediul rural s-a făcut fără retrocedarea altor mijloace de producție și în absența capitalurilor. Lipsiți de mijloace tehnice și de capitaluri, familiile au revenit la formele tradiționale de exploatare agricolă. Aceste forme pot permite subzistența unei familii, dar ele au o rentabilitate scăzută și sunt foarte exigente în ceea ce privește forța de muncă. Și pentru că nu pot apela la forța de muncă salariată, familiile din mediul rural exploatează la maximum toate resursele interne, inclusiv bătrânii și copiii. Productivitatea acestora este scăzută, dar în condițiile agriculturii de subzistență, aportul lor în muncă este foarte important. În diviziunea muncii din gospodăriile rurale tradiționale, copiii aveau roluri precis stabilite. În ultimii 10-12 ani, în multe familii rurale s-a revenit la această diviziune a muncii bazată pe utilizarea copiilor, inclusiv a celor cu vârste scăzute. Legile din multe țări interzic exploatarea muncii salariate a copiilor, dar sunt mult mai permissive sau chiar ignoră autoexploatarea copiilor în gospodăriile familiale. Folosirea intensivă a muncii copiilor, asociată cu alți factori, contribuie la diminuarea duratei studiilor școlare sau favorizează abandonul școlar complet. Analfabetismul absolut sau relativ al unor copii din mediul rural va avea efecte importante asupra menținerii și adâncirii decalajelor și disparițiilor interfamiliale sau intercomunitare.

Scăderea motivării pentru învățare. Acesta este un proces general, care se manifestă în majoritatea țărilor lumii. Cauzele acestui proces au fost insuficient analizate, pentru că procesul însuși este în bună parte ignorat, preferându-se o ideologie triumfalistă privind marile progrese realizate în învățământ. Asemenea progrese

există, sunt evidente. Dar, în același timp, trebuie să recunoaștem că un număr tot mai mare de copii sunt tot mai puțin motivați să învețe, iar familiile și școlile rămân relativ pasive la acest semnal de alarmă. Familiile nu sunt preocupate de activitățile copiilor și consideră că învățarea este una dintre responsabilitățile exclusive ale instituțiilor abilitate în acest scop. Profesorii ignoră fenomenele de demotivare din partea elevilor de teamă că, recunoscându-le, ar putea fi făcuți responsabili pentru apariția lor. În unele țări (Franța, SUA) scăderea motivației pentru învățare a fost pusă în evidență de către profesioniști și puterea politică și s-au adoptat măsuri corective. Perioada prea scurtă care a trecut de la adoptarea acestor măsuri nu permite încă o evaluare a impactului lor. În România, această problemă a fost evidențiată de unii sociologi ai educației, dar continuă să fie ignorată în majoritatea politicilor educaționale.

În mediul rural, scăderea motivației pentru învățare are unele determinări suplimentare. Mobilitatea socială și profesională, prin creșterea nivelului de școlaritate, este apreciată ca având șanse reduse. Pentru a presta activitățile agricole în mod tradițional se consideră că nu este nevoie de multă școală. Scrisul și cititul sunt considerate ca suficiente. Sectoarele neagricole se confruntă, ele însele, cu probleme mari de restructurare și de șomaj. Posibilitățile de a găsi în aceste sectoare un loc de muncă mai bun, în urma unei școlarizări adecvate, sunt percepute ca fiind foarte scăzute. Există și o experiență trecută nefavorabilă. Între anii 1990 și 1991, sectorul construcțiilor publice din România s-a prăbușit. Sute de mii de lucrători din mediul rural, angajați în acest sector, au rămas fără locuri de muncă și au fost nevoiți să revină în satele lor. Această experiență îi determină pe mulți oameni

din mediul rural să fie mai reticenți în ceea ce privește părăsirea exploatațiilor agricole pentru activități neagricole. Teoretic, putem anticipa că motivația pentru învățare în mediul rural va crește pe măsură ce vor crește șansele de mobilitate socială și profesională.

Degradarea infrastructurii școlare.

Construcțiile școlare din mediul rural din România au avut două mari perioade de avânt: perioada haretiană, când au fost puse bazele învățământului rural de masă, și perioada 1950-1975, când a fost completată rețeaua școlilor generale și au fost construite școli profesionale și licee. După 1975, ritmul construcțiilor școlare rurale s-a diminuat foarte mult, iar la începutul anilor '90 s-a oprit complet. Între anii 1993 și 1994, noi construcții rurale școlare sunt reluate, dar pe o scară mică, având în vedere fondurile reduse care au putut fi mobilizate pentru lucrări de investiții. În prezent, situația clădirilor școlare este foarte diversă; există școli bine întreținute și dotate care oferă condiții normale de studiu; există școli solide din punct de vedere al rezistenței construcțiilor, dar învechite din punct de vedere funcțional și slab dotate; există școli puternic afectate de fenomenele seismice sau cu un grad avansat de degradare din cauza vechimii lor. Există și comunități rurale în care școlile au dispărut complet: unele au fost abandonate pentru că prezentau un pericol iminent de prăbușire; altele s-au dărâmat din cauza proastei întrețineri sau a absenței lucrărilor de consolidare; iar altele au fost dărâmate de inundații sau mistuite de incendii.

Situația cea mai gravă este a comunităților rurale lipsite complet de școală. În cazurile în care motivația pentru învățare a locuitorilor s-a menținut la un nivel suficient de ridicat, au fost găsite soluții pro-

vizorii în așteptarea unor soluții definitive. Unele locuințe individuale rămase libere au fost amenajate transformându-se în școli. Sunt situații în care casa parohială sau biserica sunt folosite pe post de săli de clasă. În cazurile în care există o școală într-o localitate învecinată (uneori localitatea vecină este la o distanță de 10-15 kilometri) se organizează deplasarea zilnică a copiilor spre aceste școli. În alte situații, absența școlii din sat este factorul decisiv care conduce la scăderea ratei de școlaritate sau la analfabetism absolut.

În perioada precomunistă, mai ales în cea haretiană, școala ajunsese să se impună, alături de Biserică, ca cele două instituții fundamentale ale comunității. Oamenii erau, în general, mândri de școala din satul lor și contribuiau, pe măsura posibilităților, la construcția, întreținerea și dotarea acesteia. Școala era percepută ca fiind a satului și pentru sat. Perioada comunistă a produs modificări profunde în aceste atitudini. Școala care era folosită pentru învățare și pentru educare (promovarea ideologiei comuniste) ajunge să fie percepută ca o instituție străină de comunitatea locală. Sătenii se interesează tot mai puțin de starea școlii din comunitatea lor și se răspândește mentalitatea potrivit căreia, dacă statul este omnipotent, atunci el trebuie să se ocupe de toate nevoile școlii locale. Dezinteresul față de școală și, în general, față de problemele comunitare a crescut semnificativ în majoritatea comunităților rurale. Chiar unele probleme minore, care ar putea fi ușor soluționate la nivel comunitar (repararea unor bănci, zugrăvirea școlii, aprovizionarea cu lemne în sezonul rece etc.), sunt considerate ca obligații ale statului (termenul de stat este vag definit în aceste comportamente; el poate semnifica puterea politică centrală; prefecurile sau primăriile). Din punct de vedere

sociologic, dezinteresul populației față de problemele și instituțiile comunitare este un indicator sigur al dezagregării comunității respective. Chiar dacă fondurile pentru învățământ ar fi mult mai mari decât în prezent, ar fi contraindicat să se intervină doar din exterior la toate problemele legate de o școală rurală. Locuitorii din comunitățile rurale trebuie să înțeleagă că, ocupându-se de școala din satul lor, nu fac un serviciu statului, ci un serviciu lor și copiilor lor.

Lipsa din mediul rural a personalului didactic calificat. Procesul de dezvoltare a învățământului rural a început în România mai târziu decât în țările din Vestul Europei. Primii „profesori” au fost preoții, fiind printre puținele persoane știutoare de carte din comunitate. Promovarea științei de carte devine treptat o politică urmărită cu insistență. Tot mai mulți țărani devin conștienți de necesitatea școlarizării copiilor lor. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea școlile rurale se înmulțesc rapid. În paralel se formează și un corp profesoral calificat. Procesul ia o mare amploare în prima jumătate a secolului XX. În comunitățile rurale apare ceea ce am putea numi intelectualitate organică. Intelectualii de aici provin în cea mai mare parte din mediul rural sau chiar din comunitatea în care lucrează; sunt membri deplin ai comunității rurale; întreaga lor activitate este legată de comunitatea locală; se bucură de un ridicat prestigiu social la nivel local, fiind percepuți ca făcând parte din notabilitățile comunității. Procesul de formare a intelectualității rurale continuă și în primii ani ai puterii comuniste. Creșterea rapidă a ponderii celor proveniți din mediul rural în totalul absolvenților de învățământ superior alimentează acest proces. Pe măsură ce efectele economice și sociale ale cooperativizării agriculturii sunt tot mai vizibile, în mediul rural se petrec

primele schimbări importante de atitudine. Studiile liceale sau universitare nu mai sunt considerate un mijloc de a dobândi o profesie cu care tânărul să revină în comunitatea lui de origine și să se integreze în aceasta în mod prestigios. Aceste studii sunt percepute ca un mijloc de a scăpa din comunitatea rurală și de a migra în orașe care erau văzute ca având mai multe oportunități. Politicile oficiale de încurajare a migrațiilor de la sat la oraș au accentuat această nouă mentalitate apărută în rândul celor din mediul rural.

Pe măsura scăderii rapide a numărului tinerilor din acest mediu, care au acces la învățământul superior, se subrezește baza demografică esențială a intelectualității rurale. Universitățile produc personal didactic calificat, dar acesta este format în cea mai mare parte din tineri proveniți din mediul urban. Prin politici stricte privind repartizarea teritorială a forței de muncă, profesorii sunt obligați să lucreze în școlile rurale deficitare în resurse umane calificate. Noii profesori veniți în mod forțat în sate nu mai fac parte din vechea intelectualitate organică. Șederea lor într-o școală rurală este considerată un purgatoriu din care încearcă să scape cât mai repede. Nu sunt legați de localnici sau de interesele comunității. Mulți sunt navetiști; vin la școală doar pentru a face un minimum de activități didactice și refuză să se instaleze definitiv în comunitățile rurale. După 1990, cei care au devenit intelectuali rurali, contrar convingerilor lor, au părăsit masiv satele. Multe școli au rămas fără nici un profesor calificat. Calitatea învățământului a scăzut rapid. Mulți profesorii calificați din mediul rural continuă să fie navetiști și vor continua să facă naveta atâta timp cât nu vor găsi un loc de muncă mai convenabil în mediul urban. Este necesară o tratare nuanțată a persoanelor din această categorie. Este adevărat că ele prestează o activitate

socială utilă, că multe școli rurale supraviețuiesc datorită lor. În același timp, trebuie să recunoaștem că nu această categorie de profesori va putea forma o intelectualitate locală dinamică, care să acționeze pentru dezvoltarea comunității și să asigure redescoperirea motivației pentru învățare. Rolul profesorilor într-o comunitate rurală nu se reduce doar la cel strict profesional. Alături de ceilalți intelectuali locali, profesorii pot forma grupul cel mai dinamic în dezvoltarea locală. Un exemplu particular: tot mai frecvent, finanțările pentru dezvoltarea locală din surse extralocale se fac pe bază de proiecte. Multe comunități nu folosesc posibilitățile oferite de aceste proiecte pentru că nu dispun de persoanele capabile să întocmească un proiect.

Este puțin probabil că problema lipsei de cadre didactice calificate din mediul rural se va soluționa de la sine sau ca efect al creșterii numărului de absolvenți de învățământ superior. Și în prezent avem situații de orașe cu profesori șomeri sau profesori care exercită ocupații sub nivelul lor de calificare, dar care refuză să lucreze permanent în școlile rurale. Măsurile incitative de atragere a absolvenților de facultate spre școlile rurale sunt insuficiente. Nici înclinațiile ecologiste ale unor tineri nu sunt atât de puternice încât să meargă în sat pentru a trăi într-un mediu mai natural și mai sănătos. Pentru moment, singura soluție solidă este creșterea accesului tinerilor de la sate la învățământul superior; tinerii din această categorie au șanse să recompună intelectualitatea rurală organică.

Politici sociale puțin preocupate de mediul rural. Deși jumătate din populația României trăiește în mediul rural, preocupările pentru acest segment al societății sunt relativ nesemnificative în raport cu cele privind mediul urban și activitățile neagricole. Această stare de lucruri poate

fi ușor constatată în baza unui simplu indicator: ponderea actelor normative și a programelor de politici economice și sociale care se referă la mediul rural. Desigur, există programe economice și sociale privind agricultura și mediul rural. Ele sunt însă insuficiente în raport cu ponderea ruralului în totalul societății și în raport cu problemele grave care se manifestă în acest mediu.

De obicei, importanța acordată ruralului crește în perioadele electorale; masa alegătorilor este prea mare pentru a putea fi ignorată. După alegeri, impresia este că ruralul este uitat, inclusiv învățământul de aici. Mediul ruralul nu dispune de armatele muncitorești ai marilor coloși industriali. Sătenii nu se pot mobiliza în număr atât de mare și acțiunile lor nu pot avea consecințele sociale și politice pe care le au acțiunile sindicatelor muncitorești. Dacă ruralul este, în general, o lume silențioasă, aceasta nu înseamnă că nu se confruntă cu probleme și dificultăți. Colectivitățile rurale tradiționale, bazate pe o mare autarhie, erau mai puțin interesate de relațiile cu societatea înglobantă. De multe ori, comunitățile rurale erau chiar reticente să intre în relații cu lumea nerurală, de la care nu se aștepta la ceva benefic. În prezent, comunitățile rurale sunt puternic integrate în societate și depind de ansamblul sistemului economic și social. Ele nu-și mai pot rezolva toate problemele pe cont propriu. Soluționarea unor probleme nici nu este în puterea lor, ci în cea a puterilor centrale.

Problemele cu care se confruntă comunitățile rurale pot să pară mai puțin urgente decât cele din mediul urban și neagricol. Aceste probleme nu mai pot fi însă mult timp ignorate. Amânarea soluționării lor poate avea consecințe importante pe termen lung; unele procese negative care acționează în prezent pot deveni ireversibile.

Un obiectiv principal al României este integrarea în Uniunea Europeană. Această integrare nu se va face doar cu unele sectoare de activitate. Integrarea, când se va face, se va referi și la lumea rurală și la agricultura românească. Pentru moment, nu sunt garanții evidente că agricultura românească va face față exigențelor integrării europene. Există un posibil avantaj comparativ pe care îl poate avea agricultura românească: o mai mare conformitate a produselor agricole românești la standardele alimentelor ecologice (gust mai natural, chimizare mai redusă). Dacă acest avantaj nu este protejat și promovat în mod rapid, agricultura românească, sub constrângerile competiției internaționale, riscă să reproducă modelul agriculturii productiviste din țările Uniunii Europene. Dacă alte categorii profesionale și sociale sunt relativ la curent cu problematica integrării europene (cerințe, exigențe, consecințe), agricultorii și, în general, cei din mediul rural sunt într-o ignorare aproape totală în acest domeniu. Faptul că o pondere foarte mare a oamenilor se declară de acord cu intrarea României în Uniunea Europeană nu înseamnă automat că suporterii integrării europene știu și ce înseamnă aceasta. Preocupările de a-i informa cu privire la problematica complexă a integrării europene sunt sporadice. Într-o afirmație mai radicală, s-ar putea spune că cei din mediul rural și agricultorii par să conteze foarte puțin în decizia de integrare în Uniunea Europeană. Cunoașterea mecanismelor integrării, a implicațiilor acestui proces devine tot mai dificilă, chiar și pentru un specialist. Cu atât mai puțin există șanse ca acest proces să poată fi perceput în toată complexitatea sa de către

populația rurală. Din nou apare aici rolul intelectualilor rurali. Acești intelectuali ar putea face ca procesul de integrare europeană să fie înțeles și de către cei cu un nivel mai scăzut de pregătire școlară.

În nici un caz, integrarea în Uniunea Europeană nu se poate face cu persoane slab calificate și, cu atât mai puțin, cu analfabeți. Redresarea învățământului rural apare deci ca o condiție elementară a integrării. Acest lucru nu trebuie să ni-l spună Uniunea Europeană. Trebuie să evităm situația în care acceptarea României în Uniune să fie amânată pe motiv că învățământul rural este necorespunzător.

Dispariția mecenatului rural. Multe dintre carierele strălucite în domeniul științelor și artelor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX sunt datorate unor generoase finanțări private realizate de boieri, capitaliști, săteni sau orașeni înstăriți. Mulți tineri merituosi din mediul rural au fost sprijiniți să-și facă studiile în țară sau în străinătate. Fără aceste gesturi filantropice, multe talente din mediul rural nu s-ar fi putut afirma. Noii bogați ai României sunt complet dezinteresați de soarta tinerilor rurali. Cu foarte puține excepții, nimeni nu-și mai face o datorie morală în a sprijini tinerii merituosi, dar săraci. S-ar putea replica că filantropia și mecenatul nu mai sunt instrumente folosite în secolul XXI și că, în nici un caz, problemele grave ale învățământului rural nu se rezolvă prin acte individuale de generozitate. Chiar dacă nu acoperă decât în mică parte nevoile mediului rural, ele pot totuși reprezenta soluția pentru câteva sute sau chiar și numai pentru câteva zeci de cazuri. Nici această posibilitate, aparent modestă, nu trebuie neglijată.

Consecințe ale declinului în învățământul rural

Unele consecințe ale declinului învățământului rural sunt deja vizibile. Altele se vor manifesta în următorii ani, iar altele sunt foarte probabile pe termen mediu și lung. Aceste consecințe sunt și vor fi și mai mult diferențiate la nivel zonal și local. Diferențierile sunt legate de nivelul de dezvoltare al unei comunități, de legăturile cu celelalte comunități rurale și cu centrele urbane, de capacitatea comunităților de a mobila și utiliza resursele locale. Din multitudinea de consecințe am reținut doar pe cele cu frecvența cea mai mare.

Diminuarea șanselor de dezvoltare locală. Agricultură tradițională poate fi făcută și cu forță de muncă la un nivel scăzut de școlaritate, în cazuri extreme chiar cu analfabeți. Agricultură modernă pretinde un nivel de școlarizare corespunzător și o calificare adecvată. Un agricultor modern trebuie să stăpânească tehnologii de producție sofisticate, trebuie să întocmească planuri de afaceri, să intre în relații contractuale cu băncile, cu clienții, să desfășoare acțiuni de marketing, de promovare a produselor. În condițiile integrării în Uniunea Europeană, agricultorul român trebuie să se orienteze după cerințele unei piețe internaționale și să țină seama de o multitudine de reglementări tehnice, economice și ecologice. Un semianalfabet sau un analfabet nu corespund, în nici un fel, exigențelor pe care trebuie să le îndeplinească un fermier modern.

Mediul rural nu se poate rezuma numai la activități agricole. Este necesară dezvoltarea altor tipuri de activități, îndeosebi a celor de punere în valoare a resurselor locale. Indiferent că vor fi activități agroturistice sau de prelucrare a materiilor prime

locale, acestea nu vor putea fi realizate decât de persoane suficient de competente din punct de vedere școlar și profesional. Agroturismul internațional trebuie să răspundă mai multor exigențe de ordin nutrițional, al condițiilor de locuire, al celor sanitare și ecologice. Cei care primesc în gospodăriile lor turiști străini trebuie să posede un minimum de cunoștințe de limbi străine, de circulație internațională pentru a putea să comunice cu clienții. Cunoștințele necesare noilor activități sunt dobândite printr-un proces de învățare, fie că acesta se realizează prin școlarizarea obișnuită, fie prin alte forme de învățare. Indiferent de formă, important este ca învățarea să fie coerentă, corectă și adecvată. Aceasta nu se mai poate face în modul specific societăților arhaice, prin transmitere de la părinți la copii. Părinții nu mai dețin cunoștințele necesare practicării unor activități economice moderne.

Dacă nu se produce o redresare rapidă a învățământului rural, multe comunități își compromit în mod sigur șansele de dezvoltare și vor fi condamnate la sărăcie. Evitarea unor asemenea situații este nu numai în interesul comunităților rurale, ci și al întregii societăți.

Șomaj latent de proporții mari. Agricultură românească, orientată în bună parte spre subzistență și slab dotată tehnic, continuă să implice foarte multă forță de muncă. Această situație nu poate continua multă vreme decât cu riscul eliminării agriculturii românești nu numai de piața internațională (unde a pierdut mult față de ponderea pe care o deținea înainte de 1990), dar chiar și de pe piața internă. În agricultura românească sunt deja vizibile unele procese de concentrare a proprietăților agricole, de industrializare a proceselor de producție și, în general, de

modernizare a exploatațiilor. Aceste procese se vor accelera ca urmare a aplicării unor facilități fiscale interne pentru investițiile în producția agricolă și agroturistică și a acordării de credite în condiții preferențiale de către Banca Mondială. Dacă investitorii din mediul rural nu vor putea mobiliza capitalurile necesare modernizării agriculturii, o vor face investitorii din alte sectoare de activitate, migrația capitalurilor spre agricultură putând deveni atractivă.

Concentrarea proprietății în agricultură și modernizarea tehnologiilor de producție vor avea ca efecte sigure creșterea productivității muncii, a randamentelor și, corelat cu acestea, reducerea volumului de muncă manuală. Necesarul de forță de muncă va scădea rapid. Vor supraviețui și multe exploatații de subzistență, cum s-a întâmplat și în unele țări ale Uniunii Europene. Aceste exploatații, organizate după altă raționalitate decât cea a economiei de piață, nu vor putea folosi decât o mică parte din forța de muncă ce va fi disponibilizată în mediul rural. Cei care nu vor avea locuri de muncă în agricultură sau în agroturism nu vor putea migra spre alte sectoare de activitate întrucât sunt cu nivel redus de școlarizare și calificare și este aproape sigur că nu vor apărea sectoare neagricole, care să aibă nevoie masivă de forță de muncă necalificată. Se conturează deci probabilitatea unui șomaj de mari proporții în mediul rural. România s-a confruntat până în prezent doar cu formele urbane și industriale ale șomajului. Chiar dacă există un șomaj real în mediul rural, acesta nu este luat în considerare atâta timp cât a existat refugiul în agricultura de subzistență. Un șomer industrial, lipsit de venituri, nu are din ce trăi; un șomer agricol, care dispune de o mică exploatație agricolă are totuși un minimum de

resurse de trai și, în mod obișnuit, nici nu este considerat șomer. În condițiile precarității fondurilor pentru protecție socială, este firesc ca statul să le dirijeze spre categoriile sociale aflate în cea mai mare necesitate și să ignore șomerii agricoli. Când șomajul agricol va deveni cronic nu va mai putea fi ignorat. Șomerii agricoli vor exercita o puternică presiune asupra fondurilor de protecție socială. Sarcina susținerii unui număr mare de șomeri agricoli va deveni atât de grea, încât nu va putea fi suportată chiar și în condițiile unor creșteri substanțiale a fondurilor mobilizate în acest scop. Șomajul rural nu va ajunge doar o problemă periferică a mediului rural, ci o problemă gravă a întregii societăți.

Migrații necontrolate și apariția unor centuri suburbane mizere. Experiența unor țări, care au trecut prin situații similare cu cea prin care va trece România, ne permite să menționăm pericolul unor procese migraționale de amploare. Șomerii agricoli, cu un nivel scăzut de școlarizare și de calificare, lipsiți de mijloace de trai în mediul rural, vor fi tentați să migreze spre marile zone urbane unde au impresia că este concentrată bogăția și ar putea găsi mai ușor posibilități de supraviețuire. Fără șanse de a dobândi o locuință decentă în orașe, se vor așeza la marginea acestora, în adăposturi improvizate, lipsite de dotările edilitare minimale, constituind adevărate centuri suburbane de mizerie. Aceste valuri de migrații din mediul rural nu vor putea fi asimilate de centrele urbane, nu vor putea fi „urbanizate”. Factorii care fac imposibilă o asemenea asimilare sunt evidenți: migrații sunt neasimilabili (nivel scăzut de școlarizare și calificare); absența locurilor de muncă; incompatibilități de modele culturale; număr mare de nou sosiți din mediul rural pentru a putea fi

asimilat de un nucleu urban care, în unele situații, nici nu este complet urbanizat. Aici nu este vorba de o incompatibilitate între modelele culturale urbane și cele rurale, ci este vorba de faptul că locuitorii suburbiilor de mizerie nu sunt de fapt nici urbani, nici rurali; ei combină elemente aparținând ambelor modele culturale și creează o adevărată sub cultură, de mahala, orientată de alte valori și norme decât cele ale societății înglobante. Deja unele orașe din România se confruntă cu probleme grave generate de cartierele periferice. Ceea ce este mai grav e faptul că subcultura de mahala își găsește căi de încurajare și de promovare prin unele mijloace de comunicare în masă sau prin formații muzicale. De teamă să nu fie acuzate de cenzură sau de limitarea dreptului de expresie, multe instituții publice ignoră răspândirea tot mai agresivă a subculturii de mahala. Dacă problemele sociale și culturale provocate de populația relativ urbanizată sunt atât de greu de rezolvat, cu atât mai mult vor fi cele provocate de o maree de migranți neintegrabili din mediul rural.

Din nou, experiențele altor țări arată că locuitorii suburbiilor mizere trăiesc din mici expediente, din activități ilicite sau din infracțiuni. Aceste suburbii reprezintă o amenințare permanentă pentru centrele urbane. Asanarea lor s-a dovedit peste tot a fi o operație foarte dificilă. Mizeria odată instalată într-o suburbie se autoreproduce. Copiii semianalfabeților vor fi în mod sigur analfabeți. Ei nici nu pot fi școlarizați, pentru că, din punct de vedere administrativ, nici nu există: nu au un domiciliu legal; de multe ori, nici acte de identitate. Oricâte fonduri publice sau private ar fi mobilizate în ajutorul acestor suburbii, situația lor nu va putea fi rezolvată pentru că sărăcia și mizeria sunt structurale și nu conjuncturale. Este mai

puțin costisitor din punct de vedere economic, social și politic ca apariția acestor suburbii să fie prevenită, decât să se acționeze mai târziu pentru remedierea problemelor generate.

Declinul învățământului rural, generarea unui șomaj agricol de proporții mari și apariția unor viitoare suburbii mizere par fenomene îndepărtate, nelegate între ele. În multe țări s-a dovedit că aceste fenomene sunt corelate și nu avem motive să credem că România ar putea urma un alt drum în această privință.

Acumularea unor potențialuri de devianță socială și infraționalitate. Nivelul scăzut de educație sau lipsa acesteia sunt adesea asociate cu sărăcia. E greu de stabilit o relație cauzală univocă între acești termeni. Ceea ce constatăm este faptul că lipsa de educație e asociată în majoritatea cazurilor cu sărăcia, iar, la rândul ei, sărăcia nu motivează educația sau nu permite asigurarea resurselor necesare educației (resurse financiare, materiale sau umane). Sărăcia și lipsa de educație sunt factori favorizanți ai devianței sociale și infraționalității. Contrar unor formulări folclorice sau religioase, sărăcia nu este frecvent asociată cu puritatea morală, după cum nici bogăția nu este neapărat asociată cu imoralitatea sau cu ilegalitățile. Sărăcia generează mai curând promiscuitate, marginalizare și excludere socială, dezorientare valorică sau chiar comportamente antisociale. Lipsa de educație și sărăcia fac ca șansele de acces la resursele de bunăstare ale indivizilor să fie limitate sau aproape inexistente. În aceste condiții, indivizii apelează la însușirea ilegală a resurselor care nu le aparțin. Se ajunge la situația în care infractorii ajung să elaboreze o adevărată ideologie de legitimare a acțiunilor lor: sărăcia este invocată drept scuză sau condiție determinantă a infracțiunii, iar lipsa de educație drept circumstanță

atenuantă (invocând lipsa de educație, infractorii afirmă că nu știau că fapta comisă este incriminată de vreo lege).

De mai mulți ani, mediul rural a început să fie afectat de o creștere fără precedent a infracționalității. Comparațiile cu situația anterioară anului 1990 nu sunt facile. Regimul comunist a deformat în permanență statisticile privind criminalitatea. Admițând că e posibil ca o parte din ceea ce considerăm creșteri ale stării infracționale să se datoreze unei mai bune înregistrări statistice, trebuie să admitem că dincolo de diferențele datorate metodologiilor statistice, există o creștere reală a infracțiunilor comise în mediul rural sau de către cei din acest mediu. Infracțiuni care, în urmă cu câteva decenii, erau inimaginabile în mediul rural sau se petreceau cu totul excepțional (tâlhării, violuri, tâlhării asociate cu crime), au început să aibă o frecvență tot mai mare. Reapar delictive scoase din arsenalul tâlharilor din perioadele precapitaliste: jafurile armate la drumul mare. Putem să explicăm creșterea infracționalității din mediul rural prin acțiunea mai multor factori: accentuarea anomiei sociale, creșterea stării de agresivitate și violență ca urmare a expunerii la mesaje neadecvate transmise de mijloacele de comunicare în masă, influențe comportamentale negative transmise de subculturile urbane, diminuarea controlului social comunitar, revenirea masivă în sate a unei populații relativ dezrădăcinate. Îi avem în vedere aici pe cei care au lucrat temporar în orașe și care au fost nevoiți să revină în sate ca urmare a prăbușirii unor activități neagricole, îndeosebi în sectorul construcțiilor. Prin comportamente și prin sistemele referențiale culturale, aceștia nu fac parte nici din mediul rural, nici din cel urban. Ei se orientează după o mixtură de modele culturale și nu sunt cu adevărat integrați în nici o comunitate.

În multe cazuri, aceste dezorientări valorice și comunitare sunt generatoare de comportamente deviante. Pe lângă acțiunea unor factori mai curând exogeni, devianța în mediul rural este provocată și de acțiunea unor factori interni: accentuarea sărăciei, în paralel cu reducerea nivelului de educație. O asemenea concepție refuză poporanismul facil care vede satul ca matrice pură a moralității și căruia toate relele îi vin de la oraș. Comparativ cu mahalale urbane, satul apare ca având o mare ținută morală. Trebuie însă să recunoaștem că și în perioadele sale mai arhaice și mai idilice, satul era măcinat de o serie de probleme interne. Contradicțiile de tip economic, social, cultural și educațional din interiorul satelor s-au accentuat în ultimul deceniu. Aceste contradicții riscă să amplifice în mod periculos infracționalitatea din mediul rural. Consecințele unei probabile creșteri a infracționalității rurale nu se vor limita doar la acest mediu, ci vor afecta întreaga societate. Sunt suficiente argumente aici pentru a accepta necesitatea eliminării factorilor generatori sau favorizanți ai infracționalității. Fără a cădea în aserțiuni iluministe naive, considerăm că ridicarea nivelului de școlaritate reprezintă o cale sigură de reducere a potențialului deviant, ținând cont de faptul că, în cele mai multe cazuri, creșterea nivelului de școlarizare este însoțită și de o creștere a nivelului de trai.

Creșterea decalajelor sociale și accentuarea inechităților. Comparativ cu mediul rural actual, mediul urban și neagricol are mai multe șanse de dezvoltare. În unele domenii de activitate și în unele zone urbane, semnele unei noi dezvoltări sunt deja vizibile. Dacă situația economică și educațională din mediul rural se perpetuează sau se degradează, decalajele deja existente între cele două medii se vor agrava.

Democrația are ca principiu cosubstanțial asigurarea echității sociale. Declinul învățământului rural, cu fenomenele negative care îi sunt asociate, va conduce la creșterea inechității sociale. În mod practic, societatea nu mai asigură decât în mod principal egalitatea șanselor de acces la oportunitățile sociale. Se va putea considera că, cel puțin în ceea ce privește accesul la educație, populația rurală este discriminată sau marginalizată.

Creșterea decalajelor și accentuarea inechității sociale pot avea consecințe sociale și politice grave. Starea de nemulțumire și de frustrare se va extinde și pot apărea mișcări și proteste sociale de amploare. Este posibil ca întregul eșafodaj democratic, insuficient de consolidat în România, să fie profund zdruncinat.

Apariția unor dificultăți suplimentare de integrare în Uniunea Europeană. Unele dintre actualele membre ale Uniunii Europene aveau în momentul aderării sectoare agricole cu importante deficiențe structurale. Restructurarea agriculturii și realizarea unei politici agricole comune au fost elementele cele mai costisitoare din întreaga istorie a procesului de integrare europeană. Ele s-au realizat cu eforturi importante din partea celor mai dezvoltate țări din Uniune. Este puțin probabil că istoria se va repeta și pentru țările din Europa Centrală și de Est, având în vedere că aproape toate candidatele au sectoare agricole mari și cu importante deficiențe structurale. Costurile restructurării agriculturilor din țările candidate ar pretinde eforturi financiare foarte mari din partea țărilor dezvoltate, membre ale Uniunii. Problema care se pune nu este aceea dacă există voință politică pentru a susține aceste costuri, ci dacă aceste costuri sunt posibil de suportat cu toată bunăvoința manifestată.

Țările care, în faza pregătirii aderării își vor ameliora prin eforturi proprii

sectoarele agricole pentru a le face mai competitive și cu mai puține deficiențe, vor avea șanse mari să fie acceptate ca noi membre ale Uniunii Europene. Țările în care deficiențele sectoarelor agricole se vor accentua, inclusiv prin declinul învățământului rural, vor avea dificultăți mari în procesul de integrare. Chiar în ipoteza în care Uniunea Europeană ar fi interesată, în procesul de extindere, doar de lărgirea piețelor pentru produsele din actualele țări membre, România tot nu poate conta pe o integrare ușoară pentru că, deși demografic constituie o piață mare sau chiar foarte mare comparativ cu micile țări candidate, ea nu reprezintă o piață suficient de solvabilă. Și asta având în vedere că o mare parte a populației rurale (care, reamintim, reprezintă circa jumătate din populația țării) și o parte semnificativă a populației urbane nu constituie, din punct de vedere al puterii de cumpărare, o masă semnificativă de cumpărători.

Admițând că, din rațiuni politice deosebite, România ar fi integrată în Uniunea Europeană cu actualele deficiențe ale sectorului agricol și rural, consecința probabilă ar fi că, până când s-ar mobiliza un ipotetic ajutor comunitar pentru agricultura românească, aceasta va fi puternic și iremediabil afectată de incapacitatea de a face față concurenței de pe piața agricolă europeană. Ca membră a Uniunii, România nu ar mai putea adopta nici un fel de măsuri protecționiste menite de a salva un sector, insuficiente la nivel concurențial. Consecințele unui asemenea scenariu asupra piețelor interne și asupra securității naționale ar fi catastrofale. De asemenea, șansele de dezvoltare ale întregii economii românești ar fi puternic afectate dacă avem în vedere că agricultura redresată poate juca un rol important în prezența României pe piețele internaționale.

Sprrijinul acordat de Uniunea Europeană sau de Banca Mondială pentru redresarea agriculturii românești este insuficient pentru a rezolva gravele probleme structurale din acest sector. Efortul național rămâne hotărâtor în acest domeniu chiar dacă afirmația pare nerealistă în condițiile penuriei de capitaluri interne. Restructurărilor din agricultură sunt mai importante și mai puțin costisitoare decât subvenționările marilor întreprinderi industriale nerentabile.

Politici agricole pentru mediul rural din România

Redresarea învățământului rural rămâne o simplă iluzie dacă nu este însoțită de redresarea economică. Pentru a-și crește nivelul de școlaritate, cei din mediul rural trebuie să fie motivați în această privință. În perspectiva activității într-o agricultură arhaică sau a găsirii unor locuri de muncă slab calificate sau necalificate în afara satelor, aceștia nu vor considera învățarea ca o investiție rentabilă, putând să apară ca o cheltuială inutilă de timp și de resurse. Învățarea motivată doar de dorința de cunoaștere poate fi întâlnită la anumiți indivizi; ea nu este o trăsătură a comportamentelor de masă.

Dimpotrivă, dacă ei vor constata că, fără un nivel de școlaritate și de calificare adecvat, nu pot avea acces la exploatații agricole moderne, că starea lor economică se degradează în comparație cu agricultorii care s-au adaptat exigențelor unei producții moderne, atunci vor fi motivați pentru învățare. Chiar dacă unii vârstnici din mediul rural nu mai speră să ia un nou start în activitate și în viață, cel puțin își vor motiva copiii să învețe pentru a le putea oferi alte șanse decât au avut ei.

Redresarea învățământului rural și dezvoltarea economică a satelor sunt strâns

legate. Ele se condiționează reciproc atât de mult, încât aparent am intra într-un cerc vicios: dezvoltarea economică nu poate avea loc fără o forță de muncă calificată, fără resurse umane adecvate; învățământul rural nu se poate redresa într-un context economic subdezvoltat. Acest cerc vicios poate fi spart acționându-se concomitent asupra ambilor factori. Politicile de dezvoltare a învățământului rural trebuie să se bazeze pe primele semne de redresare economică a agriculturii și a satelor. Satele nu sunt complet lipsite de forță de muncă capabilă să asigure demararea unor activități economice moderne. Dacă vor fi identificate elementele mai dinamice, care să fie sprijinite în modernizarea primelor exploatații agricole, se vor putea asigura bazele unui nou demaraj economic. Pe măsură ce noii întreprinzători agricoli sau cei care să pună în exploatare alte resurse din mediul rural vor deveni suficient de numeroși, vor fi generate resursele umane capabile să asigure o dezvoltare rurală de amploare.

Modernizarea exploatațiilor agricole

Mediul rural va continua să fie puternic legat de agricultură, chiar și în condițiile în care populația agricolă se va diminua foarte mult. Condițiile pedologice din România sunt bune și chiar mult mai bune decât în alte țări europene cu o agricultură dezvoltată. Condițiile agricole naturale pot reprezenta un important avantaj comparativ al României, în condițiile în care se vor produce schimbările structurale și tehnologice necesare. Puternica fărâmițare actuală a proprietății, parcelarea accentuată, caracterul rudimentar al tehnologiilor și echipamentelor din agricultură constituie principalele deficiențe și obstacole în calea

modernizării acestui sector. Deși România este una dintre țările europene cu cea mai densă populație agricolă (și ca volum absolut, și ca pondere în populația totală), o parte a terenurilor agricole de bună calitate zac nelucrate de peste zece ani. Puține țări din lume și-ar permite o asemenea risipă de resurse naturale. Neexploatarea unor terenuri agricole este determinată de slaba productivitate a muncii în agricultură: volum mare de forță de muncă pe unitate de producție agricolă, caracterul predominant manual al muncilor agricole.

Ameliorarea structurilor agricole prin creșterea dimensiunilor proprietăților (exploatațiilor) și reducerea parcelărilor este un element esențial al dezvoltării agricole moderne. Procesul de schimbare a structurilor agricole este frânat sau chiar blocat de o serie de factori: valoarea socială și psihosocială mare pe care o are deținerea unei proprietăți agricole; proprietățile agricole chiar mici și parcelate asigură subzistența multor locuitori din spațiul rural; în mediul rural nu există suficiente capitaluri pentru a permite achiziționarea de terenuri agricole; piața funciară este dezorientată și deținătorii de suprafețe agricole evită să le vândă la prețuri derizorii; în afară de câțiva care au condus vechile cooperative de producție sau întreprinderile agricole de stat, în mediul rural nu există persoane calificate care să organizeze și să gestioneze mari exploatații agricole. Ținându-se seama de acțiunea acestor factori, procesul de concentrare ar putea începe cu terenurile neexploatare (multe dintre aceste suprafețe nevalorificate aparțin unor proprietari individuali care nu au capacitatea de a le valorifica, dar pe care le păstrează în speranța unei viitoare exploatare sau a valorificării prin vânzare, când piața funciară va fi mai atractivă).

Un prim pas în ameliorarea structurilor de producție din agricultură ar fi introducerea obligativității de a valorifica toate terenurile deținute în scopuri agricole sau agroturistice. Se poate adopta o reglementare legală ce a fost și este încă practică în unele țări din Uniunea Europeană și care prevede că: un deținător de pământ care nu cultivă anumite terenuri pierde dreptul de administrare a acestora (își menține proprietatea, dar cedează folosința terenului unei alte exploatații agricole care este capabilă să-l gestioneze corespunzător) sau poate pierde complet dreptul de proprietate. Se consideră că asemenea reglementări nu contravin prevederilor constituționale referitoare la garantarea și apărarea proprietății private, întrucât pământul este un bun special, o resursă naturală de care trebuie să beneficieze întreaga societate, chiar dacă, din punct de vedere juridic, aceste resurse sunt gestionate prin proprietăți particulare. În domeniul terenurilor agricole (care reprezintă o resursă naturală limitată) se consideră că există un contract tacit între fermier și societate. Fermierul își menține dreptul de proprietate și exploatare asupra pământului atâta timp cât îl valorifică conform cerințelor sociale. În situația în care terenul agricol este abandonat, societatea se simte afectată în siguranța ei alimentară, iar contractul tacit de proprietate devine nul. România ar putea adopta asemenea reglementări privind cultivarea sau valorificarea tuturor suprafețelor agricole. O asemenea reglementare ar anima piața funciară și ar permite constituirea primelor exploatații agricole cu structuri moderne.

Al doilea element important în modernizarea exploatațiilor este utilizarea tehnologiilor moderne de producție (atât în ceea ce privește dotările, echipamentele, cât și procesele tehnologice folosite). În raport

cu capitalurile ce pot fi mobilizate de actualii locuitori ai spațiului rural, aceste tehnologii sunt inaccesibile ca prețuri. Este adevărat că unii au reușit să achiziționeze mijloace tehnice moderne pe baza capitalurilor proprii. Ei constituie categoria cea mai bogată a lucrătorilor din agricultură, oferă servicii importante celorlalți din mediul rural prin executarea unor lucrări agricole mari. Dar numărul lor este prea mic pentru a forma masa critică necesară modernizării majorității exploatațiilor. Pe de altă parte, acționând pe o piață cu cerere foarte mare, au ajuns să practice adevărate prețuri de monopol, disproporționat de mari în raport cu veniturile obținute de o familie din producțiile agricole.

Modernizarea masivă a tehnicilor și tehnologiilor agricole nu se poate realiza decât prin mobilizarea unor capitaluri din afara agriculturii și a mediului rural. Nu în mod exclusiv; este necesar să fie mobilizate și valorificate și micile capitaluri rurale. Creditele agricole obținute de la băncile din țară sau din străinătate rămân însă soluția principală. Aceste credite ar trebui acordate pe baza unor planuri de dezvoltare a exploatațiilor agricole care să se bazeze pe concentrarea terenurilor, modernizarea tehnologică, asigurarea competențelor manageriale, creșterea producțiilor agricole pentru piață, practicarea unui mecanism adecvat de contractare și achiziționare a produselor agricole. Problema reglementării contractărilor și achizițiilor de produse agricole se impune a fi realizată urgent la nivel național, întrucât agricultura nu se poate moderniza în condițiile menținerii unui sistem speculativ de achiziții, de manevrare a prețurilor la produsele alimentare de către intermediari, care mai curând parazitează circuitele

economice decât le facilitează. Noul sistem de contractări și achiziții trebuie să asigure și securitatea valorificării producției contractate la prețuri convenabile producătorilor.

Dacă statul va menține politica de protecție socială a consumatorilor cu venituri mici prin menținerea unor prețuri scăzute de desfacere la produsele alimentare de bază, această politică nu se poate realiza doar pe seama impunerii unor prețuri joase la achiziția de la producător a produselor agricole. Munca în agricultură este mai puțin eficientă comparativ cu alte sectoare de activitate, conform metodelor de analiză economică practicate în prezent. Activitatea agricolă fiind însă vitală pentru întreaga societate și pentru a evita migrarea masivă a capitalurilor din agricultură spre alte sectoare mai rentabile, multe state au apelat la politici de subvenționare a producțiilor agricole. În România, problema subvenționării agriculturii va trebui soluționată rapid; întârzierile devin tot mai costisitoare. Lipsa capitalurilor necesare unei asemenea subvenționări nu este un argument convingător în situația în care doar o parte din subvențiile date întreprinderilor industriale nerentabile ar fi suficientă pentru subvenționarea noilor exploatații agricole moderne. Pentru început, chiar dacă nu există resurse mari pentru subvenționarea agriculturii, cel puțin agricultorii ar trebui lăsați să primească prețurile generate de mecanismele corecte de piață. În prezent, agricultorul nu numai că nu este subvenționat, dar este și păgubit prin prețurile ce i le oferă achizitorii de stat sau particulari, cât și indirect, prin foarfecele tot mai mare al prețurilor produselor agricole și a produselor industriale folosite în producția agricolă sau în consumul familiilor din spațiile rurale.

Acordarea de facilități pentru modernizarea exploatațiilor agricole

În acest domeniu sunt deja practicate mai multe tipuri de intervenție: credite cu dobânzi preferențiale, achiziționarea de mașini agricole la prețuri subvenționate, plata de către achizitorul agricol doar a unei părți din prețul mașinii agricole, diferența fiind acoperită din fonduri speciale ale bugetelor publice; acordarea de asistență fitosanitară; scutirea de impozite pe producția agricolă. Aceste politici au avut efecte vizibile, dar capitalurile mobilizate în acest scop sunt insuficiente pentru o modernizare de amploare a exploatațiilor agricole. Multe bănci sunt reticente în a acorda credite importante unor întreprinzători agricoli care nu au suficiente competențe profesionale și manageriale. Din nou se pot constata consecințele negative ale deficitului de școlaritate și de calificare din mediul rural.

Creditul agricol și rural trebuie dezvoltat printr-un sistem bancar special sau prin fonduri speciale administrate de băncile comerciale. Agricultorii sunt dezavantajați din start în competiția pentru obținerea unor credite. Mulți dintre agricultori nu dețin cunoștințele minime pentru a alcătui un plan de investiții pe baza căruia să solicite finanțarea prin credite. Investițiile în agricultură sunt considerate ca având un risc mai mare decât în alte sectoare: imprevizibilitatea acțiunii factorilor climaterici; posibile calamități naturale; slaba dezvoltare a sistemului de asigurări în agricultură. Deși viteza de circulație a capitalului în agricultură este mai mare decât în alte sectoare (ciclurile de producție la cea mai mare parte a producției vegetale și la o parte din producția animală sunt anuale sau chiar bianuale sau multianuale), factorii de risc sunt apreciați de

către bănci ca fiind mai importanți decât avantajele unei viteze mari de circulație a capitalului.

Sistemul de facilități fiscale și bancare pentru agricultură trebuie mult ameliorat. În anul 2001, s-au făcut primii pași importanți în această direcție; sistemul de facilități risca să fie complet deturnat în folosul intermediarilor comercianți, producătorii agricoli cărora li se adresau aceste facilități fiind tot mai mult excluși.

Utilizarea pe scară largă a creditelor agricole și rurale trebuie să învingă și unele reticențe din partea ruralilor. În memoria colectivă se păstrează amintirea unor perioade mai vechi în care creditul agricol a fost folosit pentru deposedarea de pământ a unor țărani. Nu există analize precise privind factorii care au determinat marile dificultăți ale creditului agricol din perioada 1920-1930 (cât se datorează dobânzilor mari practicate de bănci; cât se datorează nepriceperii agricultorilor în a folosi creditele; cât se datorează marii crize economice dintre anii 1929-1933; cât se datorează acțiunii altor factori). Asemenea analize ar permite evitarea repetării unor erori făcute în perioada interbelică. Este posibil să pară exagerată ideea că s-ar putea învăța ceva din experiența unor perioade de acum 70 de ani. În realitate, în multe aspecte, situația din agricultura anului 2002 este asemănătoare cu situația agriculturii din 1932 (există chiar un avantaj al anului 1932, pentru că atunci existau mari ferme agricole, relativ moderne, care produceau masiv pentru piața internațională, făcând din România unul dintre primii exportatori de produse agricole la nivel mondial. În anul 2002, marile ferme agricole care s-au menținut trec prin situații economice extrem de dificile, iar contribuția lor la aprovizionarea piețelor agroalimentare mondiale este ne semnificativă).

Dezvoltarea agroturismului și a altor activități neagricole în mediul rural

Imediat după 1990 s-a considerat că agroturismul este una dintre soluțiile principale pe care România le poate adopta în cadrul strategiilor de dezvoltare economică și socială. Afirmatia rămâne valabilă și în prezent. Există o serie de factori favorizanți pentru România în ceea ce privește agroturismul. România este un producător de produse agroalimentare; producțiile agricole pot crește foarte mult într-un timp scurt. După 1990, România a pierdut cea mai mare parte a segmentelor pe care le deținea pe piețele internaționale. Din considerente politice, se manifestă o reticență în a recuceri piețele din Orientul Apropiat care erau vitale pentru agricultura românească. Cu unele excepții, acestea erau piețe solvabile, cu o cerere mare și fără a pretinde condiții exagerate de calitate și prezentare. România trebuie să reconsidere piețele din Orientul Apropiat pentru că excedentele sale din producția internă vor avea acces mai ușor aici decât pe alte piețe protejate prin cote de import/export sau prin reglementări fitosanitare draconice. Un singur exemplu: creșterea ovinelor. România are mari posibilități în acest domeniu; condițiile naturale permit creșterea unui număr de oi de 7, până la 10 ori mai mare decât în prezent. Piața cea mai largă pentru consumul de ovine se află țărilor islamice; consumul de carne ovină este ocazional în tradițiile culinare din țările europene. România ar putea obține venituri importante din exportul de ovine pe piețele din Orientul Apropiat, iar o parte din aceste venituri ar putea fi folosite pentru dezvoltarea zonelor montane în care este concentrată creșterea oilor.

România nu poate sconta pe creșteri semnificative ale exporturilor de produse

agricole pe piețele europene. La nivelul Uniunii Europene și, individual, la cel al statelor membre, există o supraproducție agricolă sever controlată prin politicile agricole comune, inclusiv prin măsuri de reducere a producțiilor, pentru a asigura stabilitatea prețurilor și a mecanismelor de contractare a produselor. Produsele oferite de agricultura românească sunt, ca tip, similare celor oferite de agriculturile occidentale. Nu se poate vorbi însă, în cazul României, de produse agricole complementare, cum este cazul fructelor tropicale sau al condimentelor exotice. Intenția României de a crește în mod semnificativ exporturile de produse agricole pe piețele Uniunii Europene s-ar putea transforma într-un obstacol serios în ceea ce privește decizia de aderare.

Alte piețe externe semnificative pentru exporturile produselor agroalimentare nu există; fie că distanțele până la piețele solvabile sunt foarte mari, ceea ce face să crească rapid prețul la destinație (produsele agricole având volum mare și valoare mică pe unitate de volum și greutate), fie că există piețe mai apropiate, dar nu sunt solvabile.

Dacă excedentele agricole produse de România nu vor putea fi desfăcute în întregime pe piețele Orientului Apropiat sau pe alte segmente de piață, care, în mod rezonabil, ar putea fi obținute, atunci soluția ar fi ca aceste excedente, în loc să fie exportate – duse la un consumator străin –, să fie consumate în România, prin aducerea consumatorului la produs. Turismul rural este o soluție importantă. El poate fi realizat în condiții naturale foarte atractive. Multe zone rurale nu sunt prea modernizate, dar nici poluate. Un mediu natural agreabil și sănătos, care oferă contact cu viața rurală, constituie un punct de atracție pentru tot mai mulți turiști. A apărut o categorie specială de

agroturiști la care argumentele de ordin ecologic și social prevalează asupra atracțiilor industriilor de divertisment. Numărul acestora este în creștere și România trebuie să beneficieze din plin de această tendință.

Dezvoltarea agroturismului în România în perioada de după 1990 s-a făcut în mod spontan, în afara unor politici coerente care să fie susținute prin fonduri adecvate. Multe inițiative sunt de succes. Mii de case au fost construite sau modernizate pentru a putea primi turiști străini. Nivelul de trai în satele agroturistice este incomparabil mai bun decât în restul satelor. Analiza succeselor în domeniul agroturismului pune în evidență câțiva factori: localnici întreprinzători și harnici (și în perioadele cele mai grele ale regimului comunist aceștia aveau un nivel de trai mai ridicat decât în alte sate); demarajul a fost dat de familiile cele mai înstărite din sat; nivelul de școlaritate al populației locale e relativ ridicat; intelectualitatea rurală a acționat ca factor dinamizator al agroturismului. Această activitate implică nu numai condiții bune de locuit, o gospodărie agricolă bine organizată. Este nevoie de o veritabilă activitate de marketing intern și internațional. Dacă la nivel intern informațiile privind o zonă rurală atractivă se transmit și prin canale informale (prin rude, prieteni, colegi), în marketingul internațional este nevoie de o prezență profesionistă. Contactarea unor firme de turism din străinătate sau organizarea unor oficii proprii de turism în alte țări pretind cunoașterea unor limbi străine ca o condiție minimă pe lângă cunoștințele profesionale în domeniul turismului. În această privință, un rol important a fost jucat de profesori și de alți intelectuali din mediul rural. Încă o dată, școlaritatea și învățarea se dovedesc a fi elemente importante ale oricărei forme de dezvoltare.

Agroturismul rural va putea lua o mare amploare dacă se vor soluționa câteva dintre problemele care îl blochează în prezent. Mai întâi este vorba de modernizarea infrastructurii rutiere, folosită pentru a ajunge în satele turistice, și de rețeaua de servicii oferite de la intrarea în țară până la satul turistic. În al doilea rând, este vorba de creșterea siguranței deplasării turiștilor în interiorul țării și de ameliorarea imaginii României în țările de unde vin turiștii. Aceste probleme nu se rezolvă prin eforturile zonelor sau localităților turistice. Toate cer investiții naționale fie de natură financiară, fie de natură economică, culturală, administrativă sau politică. Aceste eforturi sunt necesare pentru că agroturismul are efecte importante nu numai de natură economică și socială, dar și ecologică.

Dezvoltarea agriculturii ecologice

În structurile consumului alimentar au apărut în ultimele decenii reorientări importante. Pe fondul mai general al preocupărilor față de mediu, a crescut ponderea consumatorilor cu orientare ecologică. Agricultură productivistă este de eficiență mare (producțiile sunt mari, iar produsele standardizate). Produsele agriculturii industriale satisfac normele fitosanitare, dar ele sunt inferioare produselor agricole tradiționale din punctul de vedere al gustului. Producția agricolă industrială satisface nevoile unei mase mari de consumatori, asigurând prin intermediul unor prețuri accesibile și protecția socială a consumatorilor cu venituri mai modeste. Pe lângă masa consumatorilor de produse agricole industriale a mai apărut o categorie, tot mai numeroasă, de consumatori orientați mai mult spre calitatea produselor

consumate. Produsele agricole ecologice sau biologice sunt tot mai prețuite. Este vorba de produse obținute prin mijloace cât mai naturale, prin neutilizarea substanțelor chimice sub formă de fertilizanți, pesticide sau insecticide și nerecurgerea la biotehnologiile bazate pe mutații genetice. Termenii utilizați pentru a desemna această categorie de produse agricole nu sunt foarte preciși; și agricultura industrializată se realizează într-un anumit mediu și folosește procese biologice. Prin convenție lingvistică se folosesc termenii de „ecologic” sau „biologic” pentru a desemna produsele agricole neindustriale. Produsele ecologice au o eficiență mai mică decât produsele industriale (randamentele pe unitatea de producție fiind mai mici), iar prețurile sunt mai mari. Există însă un număr important de cumpărători disponibili să plătească prețuri mai mari pentru produse apreciate ca fiind mai naturale și mai sănătoase. În plus, aceste produse sunt susținute și de mișcările ecologiste care militează pentru restrângerea sau eliminarea agriculturii productiviste de tip industrial, care prezintă riscuri mari pentru mediu.

În România, agricultura productivistă de timp industrial a fost practică în deosebi în întreprinderile agricole de stat și în cooperativele agricole de producție. După prăbușirea acestei categorii de unități agricole, utilizarea mijloacelor chimice și genetice în producția agricolă a scăzut rapid. Deși există și în România numeroase gospodării în care se folosesc aceste mijloace (în deosebi fertilizanți, pesticide și insecticide), pe ansamblul agriculturii românești se poate afirma că nivelul de industrializare este relativ scăzut comparativ cu țările din Uniunea Europeană. Suprafețele agricole din România sunt mai puțin afectate de utilizarea la scară largă a tehnicilor de producție de tip industrial.

Această situație se poate folosi ca un important avantaj comparativ pentru România. O parte din agricultura românească se poate concentra pe produse agricole ecologice, aceste produse având șanse mai mari să pătrundă pe piețele occidentale decât produsele agricole industriale. Masa consumatorilor interni și externi care preferă produsele ecologice este suficient de mare pentru a face rentabilă această categorie de produse. Categoria de consumatori este în creștere dacă luăm în considerare și faptul că tot mai multe familii, chiar dacă sunt consumatoare de produse industriale, încearcă să asigure alimentația copiilor lor, în primii ani de viață, cu produse ecologice. Un argument în plus pentru dezvoltarea agriculturii ecologice în România îl reprezintă agroturismul. Persoanele care optează pentru turismul rural sunt și cele care au preocupări ecologice mai consistente. Angrenarea în agroturism este motivată, printre altele, de dorința de a consuma produse cât mai naturale, într-un cadru natural cât mai sănătos și într-o ambianță rustică cât mai autentică.

Produsele agricole ecologice ar putea avea o bună desfacere și pe piețele din Orientul Apropiat, unde există un număr mare de consumatori bogați și preocupați de calitatea și gustul produselor pe care le consumă.

Producția agricolă de tip ecologic este mai intensivă în forță de muncă decât producția de tip industrial. În condițiile în care populația rurală din România este foarte numeroasă, iar excedentele mari de forță de muncă, ce ar apărea ca urmare a practicării pe scară largă a agriculturii productiviste, nu vor putea fi rapid asimilate în sectoarele neagricole, agricultura ecologică va putea utiliza o parte importantă a forței de muncă existente și ar putea diminua șomajul care va apărea, în

mod inevitabil, ca urmare a modernizării agriculturii. Nu se pune problema de a opta fie pentru agricultura productivistă, fie pentru cea ecologică. Cele două tipuri de producție trebuie dezvoltate concomitent, având în vedere faptul că fiecare are asigurat segmentul său de piață.

Persoanele din spațiul rural ca protectori ai mediului

România este confruntată cu probleme grave de mediu. Exploatarea irațională a unor păduri, distrugerea vegetației prin defrișări sau prin poluare industrială, desfășurarea unor activități industriale fără preocupări pentru mediu au contribuit la modificări în regimul precipitațiilor, la eroziuni și alunecări de teren și au crescut riscurile de inundații în perioadele cu precipitații abundente. Suprachimizarea agriculturii cu produse greu degradabile și cu o mare capacitate de remanență a condus la poluarea apelor de suprafață și subterane, chiar și a pânzelor freatice de mare adâncime. În multe localități rurale apa din puțuri și din fântâni nu mai este potabilă conform standardelor.

Lăsând la o parte poluarea pricinuită de exploatarea industriale, trebuie menționat și faptul că agricultura și locuitorii mediului rural au contribuit la degradarea mediului. Colectivitățile rurale tradiționale aveau o conștiință a mediului natural. Pe parcursul generațiilor se acumulaseră o serie de cunoștințe care limitau intervențiile neraționale în mediu sau erau folosite pentru a interveni în protecția acestuia. Existau mecanisme sociale de control al utilizării mediului, de prevenire a unor intervenții cu efecte negative și de mobilizare a comunității pentru executarea de lucrări de protecție. Cei din mediul rural care dețineau păduri sau suprafețe de apă știau că

acestea nu le aparțin numai lor, ci și generațiilor viitoare. Exploatarea pădurilor era făcută numai în limitele posibilităților de refacere naturală.

Dezvoltarea agriculturii productiviste, exploatarea unor resurse din zonele rurale în scopuri comerciale au făcut ca interesele economice și financiare să prevaleze asupra nevoilor de protecție a mediului. Pe lângă aceste elemente care au acționat în majoritatea țărilor lumii, în România s-au manifestat și diverși factori care au agravat impactul negativ asupra mediului: proprietatea colectivă sau de stat a diminuat sentimentele de proprietate ale celor din mediul rural. Aceștia nu s-au mai simțit responsabili să intervină în protecția unor terenuri care nu le mai aparțineau. Dezinteresul pentru aceste terenuri (păduri, pășuni, râuri, lacuri) a ajuns atât de mare încât, în unele sate, s-a instalat mentalitatea că până și lucrările mărunte de protecție împotriva eroziunilor unui pârau nu sunt de datoria comunității, ci a statului. Acțiuni de protecție a mediului care puteau fi ușor făcute de către colectivitățile locale, fără eforturi financiare, ci doar prin câteva zile sau ore de muncă, nu au fost efectuate la timp; degradarea mediului a avansat rapid, iar acum lucrările de remediere sau de stopare a degradărilor costă mult și pretind mijloace de tip industrial. Erodarea unui versant se poate preveni prin plantarea de arbuști sau de arbori. Materialul de plantat există în mod gratuit pe alte terenuri aparținând comunității. Este nevoie doar de forță de muncă. Folosirea plantațiilor pentru a preveni eroziunile este la îndemâna oricărei comunități, oricât de săracă ar fi aceasta. Mijloacele naturale de protecție se consolidează în timp și devin mai eficiente. Aceste plantații pot fi exploatate și pentru a obține materii prime folosite la confecționarea unor produse. Sistemele de

protecție de tip industrial (baraje de beton) sunt costisitoare, afectează peisajul și se degradează în timp. Aceste modalități de factură industrială ar trebui folosite numai în situații extreme, când mijloacele naturale de protecție nu mai sunt suficiente.

Este evident faptul că în România se impun acțiuni importante de refacere a mediului și acțiuni de protecție, de prevenire a degradărilor. Multe dintre acestea sunt de mică amploare și ar putea fi realizate de către colectivitățile locale. Intervenția autorităților publice prin mijloace industriale ar fi imposibil de susținut financiar și nici nu ar putea acoperi toate colectivitățile și zonele în care sunt necesare activități de protecție a mediului. Cei din zonele rurale ar putea fi motivați, mobilizați și utilizați în acțiunile de protecție a mediului. Este adevărat că agricultorii, orientați de logica productivistă, sunt mai curând inamici decât grădinari ai mediului. Dar, având în vedere că raționalitatea productivistă nu este încă foarte răspândită în rândurile acestora, factorul ar putea fi folosit pentru a antrena o parte a populației rurale în acțiuni de protecție a mediului.

Din punctul de vedere al raționalității productiviste unele localități montane ar trebui „sistemate”. Populația este îmbătrânită și în scădere, școlile nu mai pot funcționa din cauza numărului prea mic de elevi; funcționarea unor servicii locale nu este rentabilă; în perioadele cu precipitații abundente unele localități rămân izolate de restul lumii. Din această perspectivă, în cazul localităților de acest gen ar trebui procedat în două feluri: fie că se lasă comunitatea să dispară de la sine; fie că se strămută populația în localități mai populate. Aceste soluții ar putea fi eficiente din punct de vedere strict economic, dar ar avea consecințe grave din punct de vedere ecologic. Mai ales în zonele montane este necesară prezența

locuitorilor și intervenția permanentă a acestora în protejarea mediului. În loc să fie suprimate, comunitățile montane mici ar trebui revitalizate. Multe țări vest-europene s-au confruntat de timpuriu cu problema ecologiei montane și au ajuns la concluzia că cea mai bună soluție este păstrarea locuitorilor în zonele montane, mai ales în cele cu risc ridicat de degradare. Au fost elaborate și implementate politici de susținere a zonelor montane: oferirea de asistență științifică și tehnică pentru realizarea măsurilor de protecție naturală; sprijin financiar, când lucrările nu pot fi executate numai cu resurse locale; profesionalizarea gratuită a locuitorilor din zonele montane pentru a desfășura acțiuni de protecție a mediului; încurajarea stabilirii în zonele montane a unor tineri. Ultima intervenție a fost favorizată și de creșterea șomajului urban și de dezvoltarea conștiinței ecologice la un număr mare de tineri. Au fost stabilite și indemnizații de munte, un fel de salarii care se acordă celor care rămân sau se instalează în colectivitățile montane și care execută lucrări de protecție a mediului. Aceste soluții ar putea fi folosite și în România. Acordarea de indemnizații de munte ar putea motiva mulți locuitori să rămână în comunitățile lor și ar atrage tineri din alte localități. În multe așezări montane există și locuințe disponibile (ce au fost abandonate în anii din urmă) și care ar putea fi refolosite cu costuri minime. Indemnizațiile de munte ar putea fi foarte atractive pentru o populație din mediul rural lipsită de venituri monetare. Pe lângă efectele ecologice importante, o asemenea politică ar fi eficientă și din punct de vedere economic: costurile pentru susținerea unui program de indemnizații de munte ar fi mai mic decât intervențiile corective de tip industrial, care s-ar impune mai târziu, când degradarea mediului se va accentua ca urmare a absenței din teritoriu a unor grădinari. Considerarea

costurilor pe termen scurt și ignorarea costurilor care urmează să apară pe termen lung nu este cea mai bună opțiune; din punct de vedere ecologic, este chiar o opțiune catastrofală. Într-o politică pe termen lung de revitalizare a zonelor montane și problema eficienței școlilor cu puțini elevi s-ar discuta dintr-o altă perspectivă.

Revitalizarea zonelor montane nu este un proces spontan care poate fi inițiat și susținut doar de comunitățile locale. În acest domeniu sunt necesare programe naționale în care să se îmbine mai multe tipuri de intervenții: educaționale, de formare a lucrătorilor de mediu, de supraveghere de către specialiști a lucrărilor de mediu, de susținere financiară a lucrărilor de amploare, de ameliorare a căilor de comunicații, de sprijinire a activităților, de valorificare a materiilor prime locale, de impunere a primatului raționalității ecologice în raport cu raționalitatea eficienței economice pe termen scurt.

Revitalizarea învățământului școlar general din mediul rural

Școala rămâne una dintre instituțiile esențiale din cadrul comunităților rurale. Un sat din care a dispărut școala este, aproape sigur, condamnat la dispariție. Chiar dacă rațiunile de ordin economic nu sunt suficiente de convingătoare pentru a menține o comunitate rurală, argumentele de ordin ecologic sunt foarte puternice și nu pot fi ignorate în orice politică de dezvoltare locală. Soluția unei noi dezvoltări, pe scară largă, a învățământului rural ar putea părea inacceptabilă: costuri mari de menținere, rentabilitate scăzută, investiții mari în infrastructura rutieră, volume demografice prea mici pentru a putea organiza o diviziune normală a muncii sociale. Dacă

luăm însă în considerare costurile mult mai mari, pe termen mediu și lung, ale abandonului unor comunități rurale, atunci necesitatea investițiilor în școlile din învățământul rural devine foarte evidentă.

Este necesară elaborarea unui program național privind învățământul rural care să cuprindă: investiții pentru construcția de noi școli, modernizarea și repararea clădirilor școlare existente, dotarea școlilor cu echipamente didactice adecvate, asigurarea de personal didactic calificat. Volumul lucrărilor este foarte mare: circa 12 000 de clădiri școlare noi, circa 30 000 de clădiri școlare de reparat și modernizat. Investițiile necesare pentru realizarea acestui program ar putea fi mobilizate din mai multe resurse: bugetul național, bugetele județelor, a comunelor rurale, credite externe obținute în acest scop. Unele construcții școlare ar putea fi făcute prin contribuția unor firme sau persoane particulare. Investițiile în infrastructura școlară din mediul rural sunt foarte diferite ca mărime. În localitățile în care numărul elevilor este foarte mic, construcția școlară este de mici dimensiuni și poate fi realizată cu contribuții locale în muncă și în materii prime sau cu materiale de construcții oferite de autoritățile locale sau de sectorul privat. Ar fi nerealist să se pretindă suportarea întregului program de investiții în învățământul rural de către bugetul statului, după cum ar fi nerealist să se creadă că acest program ar putea fi transferat în întregime pe seama surselor locale (bugete locale, contribuții ale celor din mediul rural).

Coparticiparea comunităților locale la realizarea programului de investiții școlare are atât efecte economice, cât și psihosociale. Costul investițiilor acoperit de bugetele naționale sau locale scade datorită muncii voluntare prestate de localnici și utilizării unor materiale de construcții

locale. Din punct de vedere psiho-social, o școală construită cu eforturile populației locale va fi mai prețuită decât o școală construită cu bani de la bugetul de stat, populația locală asistând pasivă la construcția școlii. În localitățile cu foarte puțini elevi, două săli de clasă pot fi amenajate și într-o fostă sau actuală locuință.

Dotările școlare cu mobilier și cu echipament didactic pot fi realizate tot din surse diverse. În cazul acestei categorii de cheltuieli, investițiile se pot realiza chiar mai ușor decât în cazul construcțiilor școlare, întrucât pot fi susținute cu sume mici de bani de către un număr mare de familii sau persoane. Contribuțiile populației rurale la investițiile școlare (în muncă, în materiale sau în bani) nu pot fi proiectate dintr-o perspectivă prea optimistă în ceea ce privește ponderea lor. Populația rurală este relativ mai săracă decât cea urbană. Pe de altă parte, trebuie să avem în vedere și o tratare echitabilă a celor două categorii de populație (cei din mediul rural nu pot fi solicitați să contribuie mai mult la infrastructura școlară locală, în timp ce ceilalți din mediul urban nu contribuie la dezvoltarea școlilor din localitățile lor).

Condiții edilitare decente se pot asigura și în localitățile mici, inclusiv apă curentă, minisisteme de încălzire centrală, de evacuare a apelor uzate și de canalizare. Aceste minisisteme pot fi proiectate și dintr-o perspectivă ecologică, fără a fi necesară conectarea la rețele urbane. Din punct de vedere sanitar, minisistemele edilitare rurale pot fi proiectate și construite pentru a asigura condiții mai bune de sănătate decât o mare parte a instalațiilor edilitare urbane. Pe măsură ce calitatea mediului devine un criteriu tot mai important în opțiunile de locuire ale populației, unele inconveniente ce rezultă din dimensiunile

mici ale unei localități vor fi considerate tot mai puțin importante.

În evaluarea investițiilor școlare în unele localități rurale mici (mai ales din zonele montane) este necesar să fie considerate nu numai actualele volume demografice, ci și posibilele și dezirabilele creșteri de populație ca urmare a aplicării unor politici de dezvoltare a agromontanologiei, agroturismului și activităților de protecție a mediului și de amenajare a peisajului.

Utilizarea tehnologiei informației și comunicării

În învățământul primar, rolul institutorului rămâne esențial în educația și instruirea elevilor. Tehnologiile informației și comunicației utilizate în sistemul de învățământ la distanță pot suplini, parțial, absența unor cadre didactice calificate. Această metodă a fost folosită cu succes atât în țările dezvoltate, cât și în cele în curs de dezvoltare, prin asigurarea unor programe educaționale pentru localitățile izolate sau îndepărtate de localitățile mari și care dispun de o rețea școlară adecvată.

Tehnologiile informației și comunicației au început să fie utilizate la scară largă și în România, mai ales în programele de formare din învățământul superior și în programele de reconversie. Programul de informatizare a școlilor ar putea asigura aparatura necesară desfășurării învățământului la distanță pentru mediul rural. Sunt deja disponibile programe informatice speciale pentru ciclul primar și gimnazial. Este foarte probabil ca producția programelor informatice educaționale să se extindă foarte mult în următorii ani. Evoluțiile recente ale unor companii românești specializate în producția de soft demonstrează că România are un potențial remarcabil în acest domeniu, unele companii fiind capabile

să concureze pe cele mai competitive piețe internaționale.

Învățământul la distanță, bazat pe tehnologiile informatice, poate fi folosit și ca măsură tranzitorie până când se vor face noi construcții școlare, iar cadrele didactice necesare se vor califica. Un terminal de învățământ la distanță poate fi amplasat și în casa unui localnic, în care puținii elevi existenți în localitate s-ar putea aduna pentru a lucra sub supravegherea unui adult mai instruit. Localnicii care au abilitățile intelectuale necesare ar putea fi instruiți (tot în sistemul de învățământ la distanță) pentru a putea îndruma și monitoriza instruirea elevilor.

Învățământul la distanță bazat pe tehnologia informației și comunicație nu poate substitui permanent o infrastructură școlară adecvată și cadre didactice calificate.

Restructurarea rețelei școlare rurale

Rețeaua școlară existentă în prezent în mediul rural nu este decât parțial adecvată nevoilor acestui mediu. Școala generală este mai puțin legată de contextul economic și social local. Ea asigură o pregătire echivalentă pentru toți copiii dintr-o societate. Școlile postgimnaziale, liceale și profesionale trebuie să fie însă corelate cu necesitățile unei zone. Școlile profesionale existente oferă, în principal, calificări neagricole, unele cu puțină căutare pe piața forței de muncă. Liceele agricole nu sunt suficient de atractive; acestea au intrat în declin după anul 1990 și din cauza faptului că pregătirea oferită, din punct de vedere practic și profesional, este insuficientă.

Este necesară o restructurare a rețelei școlare din mediul rural încât să se poată asigura o profesionalizare corespunzătoare

pentru ocupații agricole, alte ocupații rurale, pentru valorificarea resurselor locale, pentru agromontanologie, agroturism, protecția și amenajarea mediului. La trei-patru comune ar trebui organizată o școală profesională sau un liceu cu profil rural. Aceste unități școlare ar putea oferi mai multe direcții de profesionalizare: fermier agricol, silvicultor, activități de semiindustrializare a produselor agricole, activități de valorificare a materiilor prime locale (diversificat în raport cu resursele existente), activități de protecție și amenajare a mediului. Deținătorul unui certificat sau al unei diplome de fermier ar trebui să posede cunoștințe și abilități în domeniul agricol, zootehnic-veterinar, elemente de mediu, cunoștințe minime de gestiune, contabilitate și marketing, încât să poată organiza și desfășura activitatea într-o fermă complexă. Fermele mari, specializate pe o linie de producție, organizate în sistem industrial se vor dezvolta și în România, dar nu vor înlocui o mulțime de ferme de dimensiuni medii și diversificate din punct de vedere al producției. Fermele strict specializate sunt mai vulnerabile la acțiunea unor factori climaterici sau a unor calamități. Fermele complexe, chiar dacă au într-un an o producție slabă sau compromisă la un anumit produs, își pot compensa pierderile prin celelalte linii de producție. Este puțin probabil ca, într-un an, toate produsele agricole să fie calamitate.

Colegiile agricole sau facultățile cu profil agricol pregătesc specialiști pe anumite domenii ale producției vegetale sau animale. O parte a acestor specialiști își pot găsi locuri de muncă în fermele mari cu mono-producție. Pe termen scurt și mediu ar fi nerealist să credem că fermele agricole medii complexe (care vor deține cea mai mare pondere în agricultura românească) vor fi organizate de licențiați ai facultăților de științe agricole. Este posibil ca unii dintre acești licențiați să se ocupe de ferme

mici și mijlocii, dar deocamdată, nu ei vor forma masa mare a fermierilor. Conceptele de ferme mici și mijlocii nu au decât o valoare statistică relativă. În prezent, în România este considerată ca fiind medie o fermă cu zece vaci de lapte. În unele țări ale Uniunii Europene, o fermă medie are circa 50 de vaci de lapte, iar în alte țări, o fermă medie are circa o sută de vaci de lapte. Este probabil că și în România, în decurs de câțiva ani, actualele ferme medii vor fi considerate mici, iar actualele ferme mari vor fi considerate medii.

Indiferent că va absolvi o școală profesională rurală sau un liceu cu profil rural, absolventul trebuie să cunoască și să poată folosi toate procedurile, tehnologiile și echipamentele ce se utilizează într-o fermă agricolă. Dobândirea unei calificări trebuie motivată și printr-un nou prestigiu conferit ocupației de fermier și altor ocupații rurale, inclusiv prin conferirea unei diplome de absolvire, prin includerea acestor activități în nomenclatorul de ocupații și prin conferirea drepturilor profesionale echivalente cu cele din alte sectoare de activitate (asigurări de sănătate, asigurări sociale, șomaj, concedii, fonduri de risc, asigurări în cazurile de calamitate etc.).

Organizarea școlilor cu profil rural într-o rețea rațional proiectată în profil teritorial va reprezenta un factor de motivare a familiilor rurale în a-și școlariza copiii. Această politică de școlarizare ar deveni și mai atractivă dacă ar fi combinată cu o politică a microcreditelor agricole. În momentul admiterii într-o școală profesională sau într-un liceu cu profil rural se încheie un contract între familia elevului, pe o parte, și direcția județeană de agricultură și o bancă, pe de altă parte, care să prevadă că, după absolvire, în situația în care elevul obține diploma în anumite condiții de performanță și va organiza

singur sau cu părinții o fermă agricolă modernă, va putea beneficia de credite, în condiții preferențiale. Aceste credite preferențiale vor putea fi menținute și mărite în raport cu performanțele economice ale fermei.

Creditele agricole care se acordă și în prezent, mai ales cele cu valori mari, ar trebui condiționate de deținerea unui certificat de competențe profesionale și manageriale în domeniul agricol. În absența unor garanții profesionale și manageriale, există un risc mare de folosire inefficientă a creditelor.

În structurarea rețelei școlare din mediul rural trebuie să se țină seama și de posibilitățile oferite de transportul școlar dintr-o localitate în alta. Naveta elevilor, între localitatea de domiciliu și cea unde este amplasată școala, poate reprezenta o bună soluție mai ales pentru școlile profesionale și liceele cu profil rural. În anumite condiții, aceasta poate fi o soluție temporară și pentru localitățile cu un număr foarte mic de elevi. Pentru copiii din ciclul primar, transportul școlar ar putea fi folosit în situațiile în care rețele rutiere sunt accesibile tot timpul anului. În situația în care localitățile sunt foarte izolate, iar drumurile sunt impracticabile în anumite momente ale anului, soluția cea mai bună, deși mai costisitoare, este menținerea școlii locale și utilizarea facilităților oferite de tehnologiile informației și comunicației.

Asigurarea școlilor rurale cu personal didactic calificat

Calea cea mai sigură de a realiza acest obiectiv este dată de programul național de sprijinire a accesului tinerilor din mediul rural la pregătire școlară prin liceu și prin învățământ superior. Este posibil ca unii tineri din mediul urban, cu pregătire medie sau superioară, să opteze pentru

activități didactice în mediul rural. Pe măsură ce se va accentua șomajul celor cu pregătire superioară, unii ar putea fi constrânși să accepte să lucreze în școlile din mediul rural. Dar nu această categorie de persoane va rezolva problemele grave ale lipsei de cadre didactice calificate din mediul rural.

Tinerii din mediul rural care urmează liceul sau învățământul superior au mai multe șanse de a reveni în mediul din care au plecat (motivații de ordin economic, profesional, familial). Printr-un sistem național de burse și subvenții, tinerii merituoși de aici ar putea fi susținuți pentru a efectua studii liceale și superioare. Reîntoarcerea lor la sate ar putea fi garantată și printr-un sistem de contracte de studii, finanțatorul (statul sau comunitatea locală) asigurând fondurile necesare studiilor, iar absolventul angajându-se că va lucra într-o școală din spațiul rural pe o durată de timp cel puțin egală cu cea a anilor de studii în care a primit burse și alte forme de sprijin financiar. Este o formă de contract de studii practică și în unele țări ale Uniunii Europene pentru pregătirea de funcționari publici.

Printr-o politică de formare a cadrelor didactice calificate pentru școlile rurale s-ar rezolva concomitent mai multe probleme: creșterea calității învățământului rural, creșterea nivelului de pregătire școlară și profesională a celor din mediul rural, apariția în sate a unor persoane cu calificare superioară, capabile să mobilizeze comunitatea locală în programe de dezvoltare locală, reducerea decalajelor dintre rural și urban.

Organizarea unui posibil Serviciu Social Rural

Legi ale serviciului social rural au fost elaborate și aplicate în mai multe țări în

a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în secolul XX. Aceste legi au fost date în condițiile în care decalajele dintre mediul agricol și rural și cel industrial și urban s-au adâncit foarte mult, iar mediul rural nu reușea, numai prin forțe proprii, să-și depășească condiția de rămânere în urmă. Problema principală era cea a lipsei lucrătorilor calificați din mediul rural (agronomi, medici veterinari, medici, profesori etc.). Intelectualitatea rurală era abia în formare și insuficientă pentru a putea asigura o dezvoltare rapidă a satelor. În multe țări s-a considerat că o soluție ar fi ca absolvenții de învățământ superior, înainte de a primi dreptul de profesare, să efectueze un stagiu practic într-o localitate rurală. În raport cu profesia, stagiul era de la câteva luni la un an. În acest sistem, existau beneficii din mai multe puncte de vedere: comunitatea locală primea un aport de forță de muncă calificată; șederea, chiar și temporară, a unor persoane calificate într-o comunitate rurală avea implicații locale importante (de exemplu, se realiza un control medical general al tuturor locuitorilor din comunitatea respectivă; se organizau stagii intensive de formare a localnicilor în domeniul unor noi tehnici agricole și zootehnice; erau soluționate unele probleme de asistență socială locală; școala era reparată și dotată; erau organizate biblioteci rurale etc.). Pentru absolvenții de învățământ superior, un stagiu într-o comunitate rurală reprezintă o reală posibilitate de completare a pregătirii teoretice cu pregătirea practică profesională. Pentru universități, serviciul social constituie un mijloc de racordare la nevoile comunităților locale.

În România, Legea serviciului social a funcționat câțiva ani, în perioada interbelică. Serviciul social a antrenat mii de absolvenți și cadre didactice universitare, activitățile de asistență oferite de acest serviciu rămânând și peste decenii în

memoria colectivă locală. Fiind considerată o lege inspirată dintr-o ideologie de dreapta, serviciul social a fost desființat. Acuzația nu este fondată; forme de serviciu social au fost folosite în multe țări, inclusiv de către regimurile comuniste (într-o formă mai constrângătoare și mai puțin democratică decât cea a serviciului social român din perioada interbelică).

Serviciul social ar putea fi reluat printr-o reglementare modernă. Temporar, ar putea rezolva o serie de probleme grave din mediul rural și ar oferi soluții șomajului structural, care începe să se extindă, al celor cu studii superioare. Pentru unii tineri, serviciul social rural ar reprezenta o posibilitate de a redescoperi mediul rural și de a se instala definitiv sau pentru o perioadă lungă într-o comunitate de acest gen.

Costurile serviciului social rural ar putea fi suportabile, fiind împărțite între stat, autoritățile locale și contribuțiile comunităților (cazare gratuită oferită de către localnici etc.). Aceste costuri sunt oricum mai mici decât costurile sociale și economice, pe termen lung, ale lipsei de lucrători calificați în mediul rural. Așa cum au procedat și unele țări vest-europene, ca măsură tranzitorie în trecerea de la serviciul militar obligatoriu la armatele profesionale, introducând serviciul social ca

alternativă la serviciul militar, și România ar putea folosi, cel puțin temporar, facilitățile oferite de serviciul social.

Politicile sociale pentru mediul rural nu pot fi reduse doar la cele zece tipuri de intervenție menționate anterior. Le-am considerat importante pe cele de ordin economic, ecologic și educațional, care pot avea impactul cel mai mare și mai rapid. Redresarea învățământului nu este unica soluție miraculoasă la întreaga problematică a mediului rural. Am insistat asupra acestui aspect pentru că educația și formarea profesională adecvată sunt elemente cheie ale oricărui proces de dezvoltare locală. În absența unor oameni educați și calificați, oricât de mari ar resursele locale, acestea nu vor putea asigura singure dezvoltarea, ci, dimpotrivă, vor fi neutilizate, risipite sau compromise.

Strategia de redresare a învățământului rural trebuie elaborată din mai multe perspective reunite într-o concepție sistemică. Ea trebuie integrată atât în politicile de dezvoltare economică și socială generală a mediului rural, cât și în politicile naționale în domeniul învățământului. Pe de altă parte, această strategie trebuie să țină seama atât de factorii interni, cât și de exigențele integrării europene și de provocările proceselor de globalizare.

Abstract

The article represents a diagnosis of the current state of the Romanian village, focused mainly on the decrease of the educational levels of rural children, and the considerable access differences regarding modern educational means and information and communication technologies. The research addresses the causes of the regression in rural education: demographic decline, poverty, a return to subsistence farming, a decrease of educational motivation, the degradation of educational infrastructure, the crisis of qualified staff, and insufficient social policies. The author also analyzes consequences of the decline in rural education, such as: decreased opportunities for local development, low employment, the apparition of impoverished suburban belts, accumulation of a potential for social deviance, and an increase in social inequality. The study ends by proposing agricultural policies for rural localities.